

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Diplomová práce

Bc. Filip Ruso

Souvislost percepce rizika s kulturními světonázory a hodnotovou orientací české populace

Relation of risk perception with cultural worldviews and value orientation of the
Czech population

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Eva Richter, Ph.D

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7. května 2023

.....

Bc. Filip Ruso

Poděkování

Vřele děkuji Mgr. Evě Richter, Ph.D. za vedení diplomové práce. Vedle odborných rad při konzultacích a zpětných vazbách k práci a profesionálně-přátelského přístupu, jí chci obzvlášť poděkovat za extrémní rychlost a ochotu, se kterou mi byla vždy nápomocna. Dále děkuji Mgr. Zuzaně Podané, Ph.D. a Mgr. Ondřejovi Novotnému za rady ohledně statistických metod. V neposlední řadě děkuji i výzkumné agentuře NMS Market Research s.r.o., především Ing. Luděkovi Rambouskovi za ochotu a pomoc při sběru dat.

Abstrakt (česky)

Tato diplomová práce se zabývá percepcí rizika v kontextu sociálních věd v českém prostředí. Práce konkrétně zkoumá souvislost vnímání rizika s kulturními světonázory a hodnotovými orientacemi. Percepce rizika je měřena pomocí Likertových škál rizikových jevů, kulturní světonázory skrze koncept kulturní kognice, který vychází z kulturní teorie Douglas a Wildavského a hodnotové orientace pomocí Schwartzových PVQ škál. Analýza dat z provedeného dotazníkového šetření ukázala, že do českého prostředí jsou přenositelné jen dva ze čtyř kulturních světonázorů – *hierarchismus* a *individualismus*, a proto byly ze zbývajících položek vytvořeny dva indexy – *pozitivní diskriminace a empatie* a *anti-individualismus*. Dále bylo zjištěno, že kulturní světonázory jsou na rozdíl od hodnotových orientací v užších vztazích s konkrétními rizikovými jevy a významně se podílejí na vysvětlení percepce rizika. *Hierarchisté* spatřují například velké nebezpečí v *přijímání zahraničních migrantů* a společně s *individualisty* projevují větší obavy vůči rizikům ohrožujícím společenský řád. Environmentální rizika zase vzbuzují obavy u příznivců *pozitivní diskriminace a empatie*. Hodnotové orientace na rozdíl od kulturních světonázorů podstatně lépe popisují ochotu podstupovat rizika. Lidé hodnotově orientovaní na *kolektivní zájmy* budou celkově spíše ochotni podstupovat rizika a lidé upřednostňující *individuální zájmy* se budou s větší pravděpodobností rizikům vyhýbat. V neposlední řadě se ukázalo v kontextu sociodemografie, že ženy hodnotí sledované rizikové jevy jako více nebezpečné pro českou společnost a že se více než muži vyhýbají rizikům. Dále se u většiny rizikových jevů ukázalo, že s přibývajícím věkem roste averze vůči riziku a naopak s vyšším příjmem domácnosti klesá. Jelikož je výzkum rizik v české sociologii poměrně nečastým tématem a tato práce byla první aplikací konceptu kulturní kognice v České republice, je více než vítán potenciální navazující výzkum.

Klíčová slova

riziko, percepce rizika, kulturní teorie, kulturní kognice, hodnotové orientace, hodnoty

Abstract (in English)

This thesis deals with the perception of risk in the context of social sciences in the Czech environment. The thesis specifically examines the connection of risk perception with cultural worldviews and value orientations. Risk perception is measured using Likert scales of risk items, cultural worldviews through the concept of cultural cognition, which is based on the cultural theory of Douglas and Wildavsky, and value orientations through Schwartz's PVQ scales. Analysis of the data from the online questionnaire survey showed that only two of the four cultural worldviews - *hierarchism* and *individualism* - are transferable to the Czech environment, and therefore two indices - *positive discrimination and empathy* and *anti-individualism* - were created from the remaining items. Furthermore, cultural worldviews, unlike value orientations, were found to be more closely related to specific risk items and to contribute significantly to explaining risk perception. *Hierarchists*, for example, see great danger in accepting foreign migrants and, together with *individualists*, show greater concern towards risks threatening the social order. Environmental risks raise concerns among supporters of *positive discrimination and empathy*. Value orientations, as opposed to cultural worldviews, are much better descriptors of risk-taking. People with a value orientation towards *collective interests* are generally more likely to be risk-takers, and people who favour *individual interests* are more likely to be risk-averse. Last but not least, in the context of socio-demography, it has been shown that women rate the observed risk items as more dangerous for Czech society and that they are more risk-averse than men. Furthermore, for most of the risk items, it was found that risk aversion increases with increasing age and decreases with higher household income. Since risk research is a relatively uncommon topic in Czech sociology and this paper was the first application of the concept of cultural cognition in the Czech Republic, potential follow-up research is more than welcome.

Keywords

risk, risk perception, cultural cognition, value orientation, values

Obsah

1. Úvod	8
2. Riziko	10
2. 1. Percepce rizika	10
2. 2. Pozice sociologie a kulturní teorie k riziku	11
3. Od kulturní teorie ke kulturní kognici	13
3. 1. Kulturní teorie	13
3. 1. 1. Vývoj kulturní teorie	14
3. 1. 2. Grid a group typologie	16
3. 1. 3. Schéma a vymezení kulturních typů	17
3. 1. 4. Kritika kulturní teorie	20
3. 1. 5. Empirická aplikace kulturní teorie	21
3. 2. Kulturní kognice	22
3. 2. 1. Mechanismus kulturní kognice	23
4. Schwartzova teorie hodnot	25
4. 1. Vývoj teorie hodnot	25
5. Dosavadní zjištění a hypotézy	28
6. Metodologie	30
6. 1. Design průzkumu	30
6. 2. Dotazník	32
6. 3. Metody analýzy	34
7. Konstrukce nástrojů	35
7. 1. Indexy percepce rizika	35
7. 2. Indexy kulturní kognice	39
7. 3. Indexy hodnotové orientace	43
8. Výsledky	45
8. 1. Vztah percepce rizika a kulturní kognice	45

8. 2. Vztah percepce rizika a hodnotových orientací	48
8. 3. Vztah kulturní kognice a hodnotových orientací	50
8. 4. Percepce rizika v kontextu sociodemografie.....	52
8. 5. Regresní modely percepce rizika	57
9. Diskuze.....	63
10. Závěr.....	65
Zdroje	67
Přehled obrázků a tabulek	77
Přílohy	78
1. Dotazník	78
1. 1. Ochota riskovat a percepce rizika	78
1. 2. Kulturní kognice.....	79
1. 3. Hodnotové orientace.....	81

1. Úvod

Rizika jsou všude, valí se na nás ze všech stran, projevují se mnoha způsoby a nelze se jim zcela vyvarovat. Pojí se se zločinem, nemocemi, klimatickými změnami, novými technologiemi, investičními rozhodnutími a mnoho dalším. Rizika můžeme členit do mnoha kategorií a zkoumat je z nespočtu úhlů. Můžeme hovořit o rizikách, která podstupujeme dobrovolně (volba nezdravého jídelníčku a špatného životního stylu) a těch, která jsou nám vnucena (dýchání znečištěného vzduchu). Některá rizika nás ovlivňují přímo (ztráta práce), jiná nepřímo (znečištění životního prostředí), některá jsou materiální (vlastní zranění), jiná psychologická (zranění milované osoby) a některá mají okamžitý projev (sněžení zkažených potravin) a jiná pozdější (častá konzumace pokrmů s vysokým množstvím nasycených tuků) (Fischhoff & Kadvany, 2011). Co však pojí všechna rizika dohromady, je percepce rizika, neboli proces přisuzování rizikům míru závažnosti (Slovic, 2000). Percepce rizika nebo též vnímání rizika je ovlivněno řadou faktorů, jejichž odhalení a deskripce jsou ovšem velmi náročné. Zatímco přírodní vědy přistupují k rizikům jako ke kalkulovatelným a objektivně měřitelným prvkům, sociologické přístupy se snaží zohlednit komplexní sociální a subjektivní charakter rizika a jeho vnímání.

Tato práce primárně vychází ze sociologicko-antropologického přístupu *kulturní teorie* (Douglas & Wildavsky, 1983), což je přístup, který mapuje kulturní faktory vnímání rizika a odkazuje na jejich sociálně konstruktivistický charakter. Hlavní myšlenkou tohoto přístupu je, že jedinci odlišně hodnotí rizika na základě své skupinové orientace dané strukturální pozicí. Příslušnost k určité skupinové orientaci je vymezena na základě čtyřech kulturních typů/světónázorů – *hierarchický*, *individualistický*, *fatalistický* a *egalitářský* (Douglas, 1992; Thompson et al., 1990). Pro účely testování kulturní teorie percepce rizika v českém prostředí byl v této práci využit empirický koncept kulturní kognice (Kahan, 2012), který úspěšně dokazuje souvislost mezi percepcí rizika a kulturními světónázory v jiných národních kontextech, například viz Kahan et al. (2007, 2011), Liu & Yang (2021) nebo Xue et al. (2014). Jelikož je empirické testování kulturní teorie pomocí kulturní kognice přece jen stále novým přístupem ve výzkumu rizik, byl v práci použit ještě doplňkový nástroj pro testování sociálních faktorů percepce rizika, a to Schwartzova metoda PVQ škál (Schwartz, 2003) zkoumající hodnotové orientace. Pomocí této metody je měřeno deset základních individuálních hodnot (například *moc*, *benevolence*, *tradice* a *úspěch*). Na rozdíl od konceptu kulturní kognice se jedná o často používanou a mnohokrát ověřenou metodu, tudíž pro případ, že by se kulturní kognice projevila jako zcela neaplikovatelný přístup pro české prostředí,

nabízela by se možnost detailní analýzy percepce rizika ve vztahu k hodnotovým orientacím. Navíc řada studií se již dříve zabývala vztahem hodnotové orientace s percepcí rizika (například Ivanisevic & Nordenstedt, 2010; Micic, 2016 nebo Slimak & Dietz, 2006), a proto má tato metoda ve výzkumu rizik také své místo. Jelikož se však kulturní kognice ukázala jako použitelný nástroj pro českou populaci, jsou nejprve k analýze percepce rizika použity obě metody (koncept kulturní kognice a PVQ škály) samostatně, následně jsou vzájemně porovnány a v neposlední řadě společně vstupují do souhrnných regresních modelů. Nicméně větší pozornost je v práci věnována konceptu kulturní kognice, jakožto inovátorskému přístupu ve výzkumu percepce rizika v českém prostředí a hodnotové orientace plní spíše doplňkovou funkci. Cílem práce bylo zjistit souvislost percepce rizika s výše uvedenými světonázory kulturní kognice a hodnotovými orientacemi podle Schwartze u české populace. Percepcí rizika je v této práci myšleno vnímání rizika, konkrétně hodnocení rizikovosti vybraných jevů pro českou společnost. Jelikož podrobná rešerše literatury ukázala, že opomineme-li finanční a kriminální rizika, není téma percepce rizika v českém kontextu společenských věd příliš prozkoumané, zabývám se v práci i souvislostí percepce rizika se sociodemografickými charakteristikami.

Následující kapitola zasazuje téma rizika do sociálních věd, popisuje jejich přínos k tématu a uvádí kulturní teorii rizika. Třetí kapitola je věnována kulturní teorii a konceptu kulturní kognice. Podrobně se v ní věnuji hlavním východiskům a původu kulturní teorie včetně inkorporované *grid/group typologie*, způsobům jejího empirického ověřování a v druhé části kapitoly probírám koncept kulturní kognice a jeho přínos k popisu vnímání rizika. V závěru kapitoly uvádím přínos Scharzových PVQ škál pro problematiku rizik a v navazující kapitole tuto metodu krátce představuji. Kapitola pět stručně shrnuje dosavadní zjištění ve výzkumu percepce rizika v souvislosti s kulturní kognicí a hodnotovou orientací a jsou v ní stanoveny hypotézy pro práci. Kapitoly šest a sedm popisují metodologii vlastního výzkumu a konstrukci nástrojů potřebných pro navazující analýzy. Osmá kapitola postupně shrnuje výsledky, kdy je percepce rizika nejprve probírána ve vztahu k světonázorům kulturní kognice, následně ve vztahu k Schwartzovým hodnotovým orientacím, dále k sociodemografickým charakteristikám a nakonec je vytvořena série regresních modelů pro zkoumání vlivů těchto veličin na percepci rizika. Kapitoly devět a deset shrnují získané výsledky, zasazují téma práce do širšího rámce a navrhuji možné budoucí ubírání výzkumu v této oblasti.

2. Riziko

Přestože se riziko stalo jedním z ústředních pojmů moderní společnosti, neexistuje žádná obecně přijímaná definice, která by zcela vystihovala význam a obsah tohoto pojmu (Aven & Renn, 2009; Renn, 1998). Pro svoji komplexnost se vymezení rizika velmi liší v závislosti na vědní disciplíně a způsobu jeho zkoumání. Riziko obvykle zahrnuje ohrožení něčeho, čemu přisuzujeme určitou hodnotu. To je patrné z definice rizika, která převládá ve společenských vědách a vymezuje termín rizika pro tuto práci.

„Riziko je situace nebo událost, ve které je v sázce něco, co má lidskou hodnotu a kde je nejistý výsledek“ (Aven & Renn, 2009, p. 1).

Výhodou této definice je to, že nevyklučuje pozitivní aspekty rizika. S rizikem se nepojí pouze negativní konotace, poněvadž v některých oblastech lidské činnosti je riziko vnímáno kladně a jedinci ho podstupují dobrovolně s vidinou odměny, například v podobě peněz, zdraví, bezpečnosti či karierního postupu (Zinn, 2008). Výzkum dobrovolného podstupování rizika ukázal, že vystavování se riziku může být dokonce hodnotou samo o sobě (Lupton & Tulloch, 2002; Lyng, 1990). Tím je zpochybněn jeden z mainstreamových předpokladů výzkumu rizika a to že rizikům je třeba se ideálně vyhýbat anebo se je snažit alespoň minimalizovat (Renn, 1992). Dále je z definice patrné, že koncept rizika je založen na myšlence nejistého vývoje událostí. Abychom mohli vůbec hovořit o nejistotě neboli o existenci více možností vývoje budoucnosti, je zapotřebí přestat věřit v osud (Luhmann et al., 2017). Ačkoliv víra v osud může svým způsobem posloužit jako jakýsi útěk před budoucími nejistotami, je neslučitelná s konvenčním chápáním rizika. Jinými slovy, dokud je k budoucnosti přistupováno jako k předem dané a tudíž nezávislé na lidské činnosti, nemá pojem rizika vůbec žádný význam (Renn, 1992). Koncept rizika je proto spojen s možností, že budoucnost může být změněna nebo je alespoň jako taková vnímána (Zinn, 2008).

2. 1. Percepce rizika

Pro zkoumání rizika je stěžejní, jakým způsobem ho vymezujeme. K riziku můžeme v zásadě přistupovat ze dvou myšlenkových směrů – realismu a konstruktivismu. Realistická perspektiva popisuje rizika jako skutečné existující události, k nimž lze přistoupit objektivně (např. je nezávisle měřit), bez přihlídnutí k subjektivním a sociálním faktorům (Zinn, 2008, p. 4). Proto lze rozlišit mezi objektivním a subjektivním rizikem (Kyselá, 2015, p. 36). Objektivní riziko je spojením dvou složek – obsahem rizika neboli dopady dané rizikové

události (například možnost, že se malé dítě nakazí neštovicemi nebo nachlazením v běžné populaci, má jiné důsledky než případný jaderný útok teroristů) a pravděpodobností vystavení riziku, které vycházejí z expertních kalkulací (Pennings & Grossman, 2008, p. 436). Z objektivního měření rizika vycházejí například obory jako toxikologie, epidemiologie a pojišťovnictví (Renn, 1992, pp. 56–57). Subjektivní riziko je podle realistické pozice naopak založeno na vlastním často laickém či intuitivním hodnocení daného jevu, a proto je náchylnější k chybám a zkreslením, tj. odchýlkám od objektivně měřitelné reality rizika (Zinn, 2008). Přestože realistická pozice chápání rizika rozlišuje mezi objektivním a subjektivním rizikem, upřednostňuje spíše objektivní aspekt. Přírodní vědy totiž vycházejí při kalkulacích rizika obvykle z předpokladu tzv. racionálního aktéra (Kemshall, 2014; Taarup-Esbensen, 2019), podle kterého usiluje každý jedinec vzhledem k dostupným informacím o maximalizaci užitku a minimalizaci ztrát. Z hlediska tohoto předpokladu jednají jedinci iracionálně, pokud mají například větší obavy z letecké dopravy než z automobilové dopravy, protože letecká doprava je statisticky mnohem bezpečnější než automobilová (o tomto a dalších biasech v lidském myšlení viz např. Ariely, 2009; Kahneman, 2012). Tímto způsobem byl upozaděn subjektivní aspekt rizika a jelikož široká veřejnost nejedná vždy racionálně, došlo ke vzniku rozdílu mezi rizikem kalkulovaným vědci a tím vnímaným laiky – tzv. expert-lay gap („vědecko-laický rozdíl“). Tento rozdíl na jednu stranu brání přesnému určení rizika v jednotlivých situacích, ale na druhou stranu umožnil sociálním vědám zapojit se do diskuze.

2. 2. Pozice sociologie a kulturní teorie k riziku

Sociologické přístupy na rozdíl od realistické perspektivy přírodních věd nerozlišují subjektivní a objektivní charakter rizik, ale vnímají rizika spíše jako sociálně transformovaná, zprostředkovaná nebo dokonce sociálně konstruovaná (Zinn, 2008). S tím souvisí přínos sociologie pro oblast výzkumu rizika, že rizika nejsou výsledkem kalkulace provedené mimo společnost, ale výsledkem toho, jak aktéři jednají ve specifickém sociálním prostředí a chápou určité jevy. Riziko je pro sociologii vždy konkrétním rizikem zasazeným do konkrétního kontextu. Sociologie se tak staví proti reifikaci rizik, kdy jsou rizika vytrhávána ze sociálního kontextu a řešena jako něco, co není ovlivněno činnostmi, technologiemi a nástroji, které slouží k jejich mapování (Lidskog & Sundqvist, 2012). Konkrétně kulturní teorie se silně vymezuje proti realistickým pozicím formální rizikové analýzy, patrné například v Douglas (1992) a Douglas & Wildavsky (1983), která proklamuje hodnocení a vnímání rizika laickou veřejností jako chybné a podřazené vědeckým kalkulacím. Douglas v rámci kulturní teorie

usiluje o zahrnutí kulturních orientací laické veřejnosti do výzkumu rizik. To je zapotřebí, protože konceptualizace rizik u laiků je mnohem bohatší než konceptualizace odborníků a navíc odráží skutečné obavy široké veřejnosti, které jsou v odborném hodnocení rizik opomíjeny (Slovic, 2000). Každopádně nelze říci, že by kulturní teorie byla čistě konstruktivistická a zavrhovala realistickou perspektivu v každém směru. Kulturní teorie sice zamítá realistickou konceptualizaci rizik, ale nezamítá jejich objektivní základ. Dochází spíše ke kombinaci přístupů, kdy jsou rizika popisována jako reálná (realismus), sociálně vybraná a transformovaná (konstruktivismus). Selekcí a transformací rizik určují sociální a kulturní vlivy skrze skupinové organizace jednotlivců (Douglas & Wildavsky, 1983; Zinn, 2008) (podrobnější výklad těchto procesů a kulturní teorie viz následující kapitola).

Ačkoliv kulturní teorie nabízí mnoho poznatků o fungování a vnímání rizik v moderní společnosti a doplňuje diskuzi o konstruktivistickou perspektivu, čelí kritice za slabou oporu v empirických datech (Boholm, 1996; Wilkinson, 2001). Tento nedostatek v oblasti sociálních věd vyplňuje psychometrické paradigmaty (Slovic, 2000), které lze vymezit jako obsáhlý přístup ke zkoumání sociálních aspektů rizika a měření postojů vůči riziku. Podle tohoto přístupu je riziko subjektivně definováno jednotlivci, kteří mohou být ovlivněni sociodemografickými a psychologickými faktory. V rámci přístupu je navrženo množství nástrojů, při jejichž vhodném výběru a použití lze mnohé z vyčtených faktorů a jejich vzájemných vztahů kvantifikovat a modelovat, aby bylo možné objasnit reakce jednotlivců a jejich společností na rizika (Slovic, 2000, p. 23). Ačkoliv Slovic psychometrické paradigma dále rozvíjí i s ohledem na sociální a kulturní faktory, čímž tíhne ke konstruktivistické perspektivě rizika (Kyselá, 2015), nelze říci, že by přístup integroval veškeré nové sociologické poznatky z oblasti rizik. S inkorporací teoretických poznatků kulturní teorie do psychometrického paradigmatu přichází Kahan (2012), který se svým konceptem kulturní kognice poskytuje empirický nástroj pro testování kulturní teorie.

3. Od kulturní teorie ke kulturní kognici

3. 1. Kulturní teorie

Kulturní teorie rizika, často také jen „kulturní teorie“, je jednou z hlavních sociologických teorií rizika a opomineme-li psychometrické paradigma tak i pravděpodobně jedinou, pro jejíž ověření existují empirické nástroje. Autorkou kulturní teorie je britská antropoložka Mary Douglas, která skrze ni reagovala na vzestup environmentálních hnutí 60. let 20. století. Jelikož se Douglas zaměřila konkrétně na environmentální hnutí v USA, je kulturní teorie primárně americkou záležitostí, což vzbuzuje otázku jejího uplatnění v jiných státech. Základy teorie popsala Douglas ve svých knihách *Přírodní symboly: Průzkumy v kosmologii* (1970) a *Čistota a nebezpečí: Analýza pojmů znečištění a tabu* (1966). Teorii dále rozvedla spolu s americkým politologem Aaronem Wildavsky v knize *Riziko a kultura: Esej o výběru technických a environmentálních nebezpečích* (Douglas & Wildavsky, 1983), která je dnes považována za klíčový text pro pochopení počátků kulturní teorie¹. Kulturní teorie se postupně vyvíjela a stala se důležitým nástrojem pro pochopení, jak skupiny ve společnosti interpretují nebezpečí a rizika a jak získávají (ne)důvěru v instituce vytvářející a regulující rizika. Jinými slovy, kulturní teorie nabízí interpretaci toho, jak a proč jedinci formulují své úsudky o rizicích a zdůrazňuje, že tyto úsudky jsou formovány v závislosti na sociálním kontextu. Dále je pro kulturní teorii stěžejní, že názory a úsudky jedince na rizika jsou utvářeny povahou sociálních skupin, jejichž je součástí a mírou, do jaké se jedinec cítí být zainteresovaný do daných sociálních skupin. Postoje a úsudky o rizicích jsou tedy dány kulturními vztahy, konkrétně očekáváními a hodnotovými systémy lidí patřících k odlišným skupinám (Tansey & Riordan, 1999, p. 71). Jednotlivé skupiny si vzájemně stojí v opozici a vyznačují se soudržností a příslušností k určitému preferovanému *způsobu života* (Douglas & Wildavsky, 1983, p. 9). Na základě příslušného způsobu života si jedinci následně formují vnímání rizika, které reflektuje skupinovou identitu (Douglas & Wildavsky, 1983; Thompson et al., 1990). Pod pojmem rizika nebo též nebezpečí uvádějí Douglas a Wildavsky (1983) celkem čtyři hlavní skupiny – zahraniční záležitosti, zločin, znečištění a ekonomická selhání (p. 2). Nicméně napříč svými publikacemi se nejvíce zabývají technologickými a environmentálními riziky a jejich vnímáním veřejností.

¹ Dalšími významnými autory, kteří se podíleli na vývoji kulturní teorie, jsou především Steve Rayner, Michael Thompson a Richard Ellis.

Formalizace myšlenek Douglasové o znečištění a nebezpečí v jejích dřívějších pracích (Douglas, 1966, 1970) přispěla k rozvoji typologie založené na dvou osách: *grid* a *group* (Douglas, 1978). Tato typologie se stala nejznámějším prvkem kulturní teorie a je stěžejní pro její empirické ověřování. Typologie bývá často nesprávně zaměňována s teorií, v jejímž rámci je zakotvena (Boholm, 1996). Z tohoto důvodu nejprve stručně uvádím teoretická východiska a vývoj kulturní teorie a až následně se zabývám typologií *grid* a *group*.

3. 1. 1. Vývoj kulturní teorie

Základní pilíře kulturní teorie postavila Mary Douglas na svém antropologickém výzkumu primitivních společností. Pro její výzkum jsou stěžejní pojmy *purity* (neboli čistota či čirost), *pollution* (neboli znečištění či nečistoty), *kulturní zkreslení*, *taboo* a *danger* (neboli nebezpečí). Douglas (1966) se zajímá o to, jak společnosti hodnotí čistotu a znečištění zastřešující dvojici pojmů řád a chaos. Čistota podporuje řád (kognitivní i sociální) a znečištění je to, co se od řádu odchyluje a ohrožuje ho, a tudíž by mělo být odstraněno. Podle Douglas je rozdělení čistoty a znečištění jedním z nejzákladnějších pojmových rozlišení v našem myšlení. Požadavky na čistotu jsou zároveň požadavky na společenský řád, na přežití společnosti. Douglas tvrdí, že všichni jedinci dodržují a chrání normy řádu a s nimi spojený typ čistoty, ale že tyto řády a typy se v jednotlivých společnostech a sociálních skupinách liší a vytvářejí *kulturní zkreslení* (Lidskog & Sundqvist, 2012, p. 1011). Taboo Douglas vymezuje jako zákaz či povinnost, jehož porušení znamená automatický trest a zároveň uvádí, že se jedná o pravidlo, které nemá žádný význam pro vnější pozorovatele a často ho nelze odůvodnit (Douglas, 1979, p. 68). Pojem nebezpečí je souhrnným označením zahrnujícím riziko a tabu. Douglas (1992) tento pojem zavádí, protože prý na rozdíl od rizika není chápán primárně v rovině pravděpodobnosti a kalkulu (p. 23) a zároveň je oproštěn od kulturního zkreslení v distribuci viny (p. 11). Nebezpečí lze tedy vymezit jako riziko v nejčistší ideální formě, odtržené od sociálního kontextu. Právě distribuce viny a dále politizace nebezpečí jsou pro kulturní teorii důležité, protože se spolupodílejí na vzniku kulturního zkreslení. Vždy existuje nějaké vysvětlení (neboli politizace a připsání viny) pro nebezpečí, která potkávají jednotlivce v různých sociálních skupinách a podle Douglas mají tyto skupiny konzistentní formy vysvětlení nebezpečí (Douglas, 1966). Jako příklad lze uvést africký domorodý kmen Hima (Douglas & Wildavsky, 1983, p. 40-48), který dodržuje řadu tabu, která jsou z pohledu západního světa těžko pochopitelná. Jedním z takových tabu je například přesvědčení, že pokud se žena přiblíží k dobytku, způsobí jeho onemocnění nebo dokonce smrt. Tento nepravdivý jev je odůvodněn tak, že posiluje diferenciaci genderových rolí a pomáhá udržovat

tradiční společenský řád kmenu. Jinými slovy pomocí vazby mezi nebezpečím (smrt dobytka) a vinou (zde vrženou na ženy) a jejím prosazováním dochází k reprodukci sociálního řádu. Tuto vazbu lze doložit i dalšími nám pravděpodobně bližšími příklady. Čistota vody ve čtrnáctém stolení představovala v Evropě velké zdravotní riziko, nicméně předmětem zájmu veřejnosti se stala teprve tehdy, když se zdálo být věrohodné obvinít Židy z otravy studní (Douglas & Wildavsky, 1983, p. 7).

K hledání souvislostí mezi událostmi a procesy přisuzování viny se využívá *forenzní model nebezpečí* (Tansey & Riordan, 1999). Douglas a Wildavsky (1983) si dali za cíl aplikovat tento model na Spojené státy a vyvinout ucelenou teorii nebezpečí, která by byla aplikovatelná na moderní i primitivní společnosti. Při aplikaci modelu naráží autoři na problematiku politizace rizik, která je typická jak pro moderní, tak primitivní společnosti, liší se pouze provedením. Zatímco v primitivních společnostech lidé politizovali přírodu vymyšlením záhadných souvislostí mezi stanovenými morálními prohřešky a přírodními katastrofami, dnes se lidem nabízí větší paleta možností. Lidé mohou například připisovat význam nebezpečím podle vlastního úsudku, úsudku sociálních skupin, úsudku vládnoucích aparátů a dalších (p. 30). Výběr nebezpečí, kterých se lidé obávají, závisí na zvolených sociálních formách. Volba rizik a volba způsobu života probíhají společně a každá společenská forma života má svá typická portfolia nebezpečí (p. 8). Lidé si své povědomí o určitých nebezpečích utvářejí tak, aby odpovídalo určitému způsobu života. Vyplývá to z toho, že lidé, kteří se hlásí k různým formám společenského uspořádání, jsou ochotni podstupovat určité druhy rizik a jiným se vyhýbají (p. 9).

Na příkladu technologických a environmentálních rizik autoři podrobně popisují jejich sociálně-politický původ a zdůvodňují, proč si lidé západního světa (v knihách popisováno na příkladu Spojených států) připadají více ohrožení, i přes letitý nárůst bezpečnostních opatření (Douglas & Wildavsky, 1983, p. 11). Jádrem problému spatřují v přítomnosti neustále tenze mezi abstraktními koncepty *Center* a *Border* na politické scéně. *Center* zahrnuje dvě proti sobě stojící kategorie postojů a politického myšlení – individualismus a hierarchismus (p. 90). Pro hierarchismus je výstižné byrokratické chování, ve kterém jsou všechny části celku orientovány stejným směrem. Pod hlavičku hierarchismu jsou proto zahrnuty například průmyslové korporace, tradiční církve a politické aparáty. V kontrastu k hierarchismu stojí individualismus, vymezený trhem a individuální snahou o vlastní zisk všeho druhu. Obě kategorie vytvářejí sociální prostředí, v němž dominují odlišné strategie pro zachování jedince a organizace (p. 90). Avšak ani jedna z těchto kategorií není dostačující pro popis politické

organizace druhé poloviny dvacátého století a zároveň obě kategorie vylučují ze společenského rozhodovacího procesu morální a etické otázky. Nedostatečnost kategorií a historické události (válka ve Vietnamu a Watergate aféra presidenta Nixona) v kombinaci s demografickými a ekonomickými změnami vedly k vyspělejší a bohatší společnosti a odklonu od pohledů *Center* (p. 162). Ostatně i celkový nárůst životní úrovně přispěl k zájmu veřejnosti o problematiku jiných než čistě existenčních nebezpečí. *Border* lze vymezit jako kritickou skupinu, jejíž ideologické postoje se vymezují proti postojům *Center*. Velmi zjednodušeně řečeno, koncept *Center* je bližší například jedincům zastávajícím spíše tržní hodnoty a koncept *Border* spíše lidem preferujícím environmentální hlediska. Environmentální skupiny zastávají egalitářské principy – rovnost mezi členy (p. 105) a konsenzus na vnějších nebezpečích (p. 121). Konsenzus na nebezpečích je obvykle zajištěn zjištěními moderní vědy a společným cílem v podobě zachování přírody (p. 123). Také platí, že čím větší je nebezpečí, tím silnější vzniká vazba mezi členy (p. 122). Z toho důvodu se obvykle v diskurzu environmentalismu akcentují globální rizika nad lokálními. Výsledkem je, že malá pravděpodobnost velké katastrofy, která je spojena s mnoha průmyslovými procesy (především s jadernou energetikou), se stává do značné míry součástí každodenní realitou těchto skupin.

Douglas a Wildavsky (1983) rozlišují tedy mezi dvěma abstraktními koncepty (*Center* a *Border*), které zahrnují tři typy kultur také též způsoby života – sektářský (egalitářský), individualistický a byrokratický (hierarchický) – a zkoumají, jak v kontextech jednotlivých typů probíhá politizace rizik. Popsaný myšlenkový a pojmový aparát dává vzniknout *typologii grid/group* (Douglas, 1970, 1978), které je naprosto stěžejním prvkem kulturní teorie. Představení a popisu této typologie jsou věnovány následující dvě podkapitoly.

3. 1. 2. Grid a group typologie

Teorie využívá tzv. *grid/group typologii* (Douglas, 1970, 1978), pomocí které rozklíčováává kulturní diverzitu západního světa na příkladu americké společnosti a pokládá základy pro budoucí možnosti jejího empirického ověřování. Douglas (1978) staví typologii na premise, že všechny dosavadní kultury lze hodnotit a klasifikovat na základě dvou dimenzí sociality, kterými jsou *grid* a *group*. Přesná povaha těchto dvou dimenzí je předmětem mnoha diskusí, a to zejména v souvislosti s metodologickými otázkami (Mamadouh, 1999). *Grid* a *group* lze popsat jako dvě osy, pomocí kterých je znázorněno, jak sociální řád omezuje svobodu jedinců – s kým člověk komunikuje (*group*) a jak s nimi komunikuje (*grid*)

(Ostrander, 1982). *Group* se vztahuje k míře, do jaké je jedinec začleněn do vytyčených (kulturních) hranic skupiny. Čím větší je míra začlenění, tím více je individuální volba podřízena skupinovému určení. *Grid* udává stupeň, do kterého je život jednotlivce omezen vnějšími i vnitřními předpisy (Thompson et al., 1990, p. 5). Podle Douglas a Wildavského (1983) *group* znamená vnější hranici, kterou si lidé postavili mezi sebe a okolní svět a *gridem* se rozumí všechny ostatní sociální rozdíly a projevy autorit, které slouží k omezování a ovlivňování toho, jak spolu lidé vzájemně interagují (p. 138). „Slabý“ skupinový (*weak group*) způsob života vede lidi k individualistickému a soutěživému přístupu, v němž se od lidí očekává, že se „postarají sami o sebe“ (Rayner, 1992, p. 87). Naopak u „silného“ skupinového (*strong group*) způsobu života lidé „často interagují v širokém spektru aktivit, ve kterých jsou na sobě vzájemně závislí a usilují o dosažení společného cíle.“ (Rayner, 1992, p. 87). Tento způsob sociální organizace podporuje spíše hodnoty solidarity než soutěživost, typickou pro *weak group*. Pro „vysoký“ *grid* způsob života je typická „diferenciace rolí“ (Gross & Rayner, 1985, p. 6). V tomto kulturním prostředí jsou prostředky distribuovány na základě sociálních klasifikací, jako jsou například pohlaví a barva pleti. Tato organizace společnosti vede k „hierarchickému“ uzpůsobení světa (Rayner, 1992, p. 87). Středobodem „nízkého“ *grid* způsobu života je „egalitářský [neboli rovnostářský] stav, kdy není nikomu bráněno v účasti na žádné sociální roli bez ohledu například na pohlaví, věk nebo společenské konexe“ (Rayner, 1992, p. 87). Pro nízký *grid* je charakteristický rovnostářský přístup, který nabízí opačné způsoby distribuce prostředků než vysoký *grid*. Zboží, funkce, povinnosti apod. nejsou tedy rozdělovány na základě žebříčků či hierarchií.

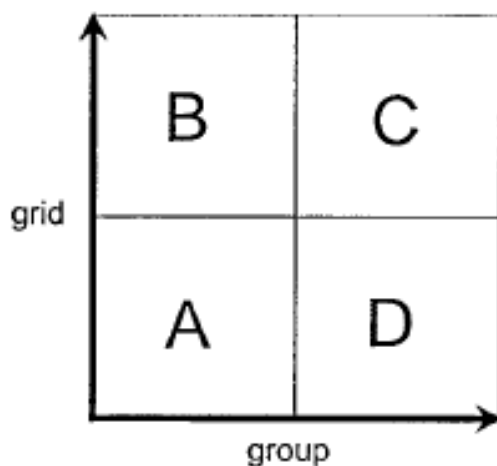
3. 1. 3. Schéma a vymezení kulturních typů

Pomocí os *grid* a *group* se dále strukturují kulturní typy nebo též způsoby života. Pro popis a lepší pochopení kulturních typů lze použít analogii s weberovým konceptem ideálního typu. Ideální typ je abstraktní model určitého jevu sloužící k představení jeho nejtypičtějších charakteristik. Jedná se o neexistující entitu, která představuje čistou a ničím nenarušenou podobu daného jevu (Giddens, 2013, p. 36). Kulturní typy představují abstraktní modely způsobů života utvářených sociálními vztahy a kulturními zkrácenými. Kulturní teorií se vedle Douglas a Wildavského zabývala i řada dalších autorů a rozhodně nelze tvrdit, že by mezi nimi panoval konsenzus ohledně vymezení dimensí *grid* a *group*, natož jednotlivých kulturních typů od nich odvozených. Jelikož jsou Douglas a Wildavsky původními autory teorie a protože se i v jejich vlastních publikacích vymezení a počet kulturních typů liší a

vyvíjí, vychází následující část textu primárně z jejich interpretací (pro podrobnější analýzu viz např. Mamadouh, 1999; Tansey & Riordan, 1999).

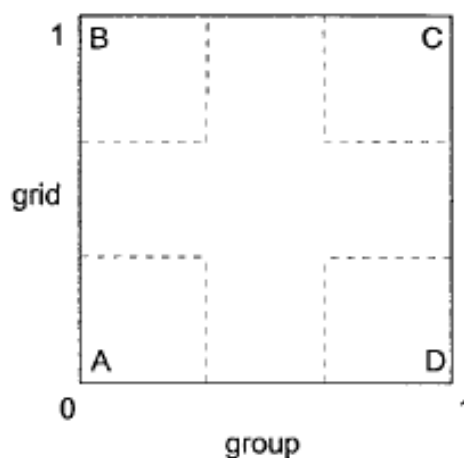
K zobrazení dimenzí *grid* a *group* a k nim přidruženým kulturním typům se používá diagram s dvěma osami (v původní podobě viz obrázek 1). Každý kvadrant diagramu lze charakterizovat příslušným skórem v obou dimenzích. Jak je v diagramu vidět, dimenze jsou spojité, ale kvadranty oddělené. Tím vzniká problém a zásadní nedostatek diagramu, co se stane, když se člověk pohybuje po mapě? Spadá tak automaticky vždy do přísně definovaného kvadrantu? Existuje několik způsobů, jak se s tímto problémem vypořádat (Mamadouh, 1999).

Obrázek 1 – Kulturní mapa: dvě dimenze, čtyři typy (Douglas, 1978, p. 7)

První možností je vypustit hranice kvadrantů a znázornit pouze dvě dimenze viz obrázek 2. Kulturní typy jsou zároveň posunuty do rohů mapy a slouží pouze, jako měřítko extrémních případů - viz obrázek 2 (Douglas, 1992). Další možností je reprezentovat obě dimenze jako dichotomické, neboli neurčovat je od nuly do nekonečna, ale rozlišovat pouze mezi vysokým a nízkým *grid* a slabým a silným *group* (Douglas, 1982). Někdy se dimenze dokonce ani nezobrazují a ve schématu zůstávají jen kvadranty (Douglas, 1996). Poslední možnost řešení problému sice nenavrhnul nikdo z dvojice Douglas – Wildavsky, ale jelikož se jedná o způsob, který dále využívá Kahan ve svém konceptu kulturní kognici, stěžejním pro tuto práci (viz podkapitola 3. 2.), je zde uveden. Thompson (1982) přesunul nulový bod obou dimenzí do středu mapy, kde se potkávají všechny čtyři kategorie. Tento středový bod označil za pátý kulturní typ, *autonomii*, který popisuje jako asociální způsob života.

Obrázek 2 – dvě spojitě dimenze, žádné ohraničení kvadrantů, kulturní typy v rozích mapy (Douglas, 1992, p. 172)

Douglas (1978) použila k popisu kulturních typů (znázorněny pomocí kvadrantů v diagramu) písmena A, B, C a D, kdy A znamená nízký *grid* a slabý *group*, C vysoký *grid* a silný *group* atp. V literatuře panuje alespoň částečný konsenzus ohledně pojmenování A a C, kdy A odkazuje k *individualistům/individualismu* a C k *hierarchistům/hierarchii*. Co se týče B a D neshodují se vždy dokonce ani Douglas a Wildavsky. Nicméně pro B je pravděpodobně nejvhodnější použít termíny jako *izolovaní*, *vyčlenění* nebo *fatalisté* a pro D *egalitáři/egalitarismus* (Douglas, 1992; Thompson et al., 1990). Pro každý ze čtyř typů nabízí kulturní teorie hypotézy o způsobech vnímání rizik. Předpokládá se, že osoby s *hierarchickou* orientací akceptují rizika, pokud jsou rozhodnutí o těchto rizicích ospravedlněna státními orgány nebo odborníky. Obávají se však rizik, která ohrožují společenský řád (Douglas & Wildavsky, 1983). U *egalitářů* se předpokládá, že se staví proti rizikům, která způsobí nevratné nebezpečí mnoha lidem nebo budoucím generacím. Nedůvěřují rizikům, která jsou jim vnucována rozhodnutími úzké elity odborníků nebo vládních orgánů. Projevují odpor vůči technologiím a rizikům s nimi spojenými (Douglas, 1966, 1992). *Fatalisté* se silně orientují na společensky přiřazené klasifikace, ale bez skupinové identifikace. Snaží se nevědět a neznepokojuvat se věcmi, o nichž se domnívají, že s nimi nemohou nic dělat. *Individualisté* vnímají riziko jako příležitost. Například nové technologie vnímají spíše jako možnosti a méně jako nebezpečí. Obávají se rizik, která by mohla omezit jejich svobodu (Douglas, 1992; Douglas & Wildavsky, 1983).

3. 1. 4. Kritika kulturní teorie

Z předešlého popisu kulturní teorie a její *grid/group typologie* je patrné, že se jedná o sociologickou teorii s nemalými cíli. Její autoři usilovali o vytvoření teorie, která by rozklíčovala sociální dimenzi rizika a zároveň přispěla do diskuze o kulturních orientacích a komunikaci rizik. Právě široký záběr, velké ambice a místy přítomné nejednoznačnosti kulturní teorie komplikují způsoby jejího empirického ověřování, za jehož absenci je kulturní teorie často kritizována. Na druhou stranu to, že je kulturní teorie předmětem kritiky, potvrzuje, že je vlivným příspěvkem do diskuzí a zaslouží si přezkoumání. V následující části se věnuji nejasným místům teorie, které znesnadňují její ověření.

Kulturní teorie se odvíjí od kulturního zkreslení (neboli „*sdílených hodnot a přesvědčení*“, lze si spojit s osou *grid*), sociálních vztahů (neboli „*vzorců mezilidských vztahů*“, lze si spojit s osou *group*) a strategií chování které společně představují *kulturní typy* či *způsoby života*. Sociální vztahy a kulturní zkreslení se navíc vzájemně ovlivňují a interagující a sociální vztahy dále vytvářejí přesvědčení a hodnoty, které legitimizují sociální vztahy (Thompson et al., 1990, p. 1). Z toho vyplývá buď to, že vazba mezi hodnotami a přesvědčeními na jedné straně a sociálními vztahy na druhé straně jsou vzájemně se ovlivňující, což naznačuje obousměrnost, nebo že jsou hodnoty a přesvědčení vytvářeny sociálními vztahy a jsou jimi omezovány, což naznačuje jednosměrnou, kauzální vazbu (Boholm, 1996). Na tuto otázku neposkytují Douglas a Wildavsky bohužel jasnou odpověď a navazující empirické směry ji nijak neadresují pravděpodobně proto, že nenachází způsoby, kterými by ji mohli ve výzkumu zohlednit.

Dalšími problémy teorie, komplikujícími vznik empirického nástroje, jsou nejednotnost pojmů *grid/group typologie* a odpor vůči metodologickému individualismu ve výzkumu. Autoři se neshodují na zaštiťujícím pojmu pro čtyři póly os *grid* a *group*, ale ani na označení pro póly samotné. Napříč publikacemi jsou zaštiťujícími pojmy například kosmologické typy, kulturní typy, typy sociálního prostředí, způsoby života, sociální solidarity a typy sociálního prostředí (Boholm, 1996; Mamadouh, 1999, p. 400). Na označení záleží, protože odkazují na různé konotace a tudíž ovlivňují, jak budou výsledky případné analýzy vnímány (Mamadouh, 1999). Kulturní teorie je metodologicky orientována na sociální strukturu, nikoliv na jednotlivce. Teorie se tedy zabývá skupinovým věděním a interakcemi skupin v daném kulturním rámci. Z toho pramení další kritika a to, že teorie

přehlíží individualitu jedinců. Jedinci totiž mohou bez ohledu na skupinovou příslušnost přisuzovat různým rizikům odlišné charakteristiky a váhy (Tansey & Riordan, 1999).

V neposlední řadě je kulturní teorie zakořeněná v americkém prostředí, tudíž není vůbec jasné, do jaké míry je přenositelná do jiného prostředí. Ačkoliv podle Douglas a Wildavského není vazba mezi vybranými riziky a distribucí viny vázaná na politický aparát (Douglas & Wildavsky, 1983, pp. 7–8), odkazují se pouze na strukturu rizik v americké společnosti. Navíc velká část kulturní teorie se odvíjí od vzestupu environmentálních hnutí a poválečného vývoje právě v Americe. Je vůbec možné vypořádat se se všemi zmíněnými limity kulturní teorie a vytvořit spolehlivý nástroj pro její uplatnění ve výzkumu? Pokud ano, tak jakým způsobem se kulturní vědci s nedostatky teorie vypořádali a jaký nástroj vytvořili? V následující části práce jsou zodpovězeny tyto otázky a popsány empirické směry vzešlé z kulturní teorie.

3. 1. 5. Empirická aplikace kulturní teorie

Doposud byla v práci probírána kulturní teorie pouze v hypotetické rovině, bez zmínky jakékoliv možnosti jejího empirického ověření. Pravdou je, že téměř 30 let od chvíle, kdy Douglas položila základy kulturní teorie, neexistoval žádný nástroj, který by nabízel způsob, jak teorii testovat ve výzkumu. Nicméně to se v následujících letech změnilo a dnes existují dva kvantitativní způsoby² měření kulturní teorie, potažmo její *grid/group typologie* – Dakův přístup a Kahanův koncept kulturní kognice.

Karl Dake uskutečnil společně se svým doktorandským školitelem Aaronem Wildavským první empirické studie hodnotící kulturní teorii (Dake, 1990, 1991; Dake & Wildavsky, 1991; Wildavsky & Dake, 1990). Společně sestavili škály pro hodnocení výroků, na základě kterých se zjišťuje míra sounáležitosti k dílčím světovým názorům – hierarchismus, individualismus a egalitarismus. V navazující práci dodal Dake (1992) škály pro hodnocení fatalismu, čímž se dostal na původní čtveřici světových názorů podle kulturní teorie. Dakův přístup byl následně použit v mnoha studiích k měření světových názorů kulturní teorie v nejrůznějších oblastech rizika (například Marris et al., 1998; Ripberger et al., 2014; Rippl, 2002; Sjöberg, 2003; Trouset et al., 2015).

² Vedle kvantitativních přístupů testování kulturní teorie existují také kvalitativní přístupy, které zde vzhledem k cílům práce nejsou více rozebírány (více případně viz Bellaby, 2008; Rayner, 1986 a Tulloch & Lupton, 2003).

V reakci na Dakův přístup vzniká koncept kulturní kognice (Kahan et al., 2007; Kahan, 2012), který nabízí odlišný metodický způsob měření kulturních světónázorů. Podle Kahana nabízí jeho koncept oproti Dakeově přístupu několik výhod, například prý vykazuje vyšší úroveň vnitřní konzistence a lépe mapuje dimenze *grid* a *group*. Tím, který ze dvou uvedených způsobů měření je spolehlivější a lépe měří dimenze kulturní teorie, se zabývali Johnson et al. (2021); Johnson & Swedlow (2020) a Xue et al. (2014, 2016). Johnson a Swedlow (2020) a Xue et al. (2014) se přiklánějí spíše k Dakeově přístupu, Xue et al. (2016) naopak ke kulturní kognici a Johnson et al. (2021) doporučují pro ověřování kulturní teorie v novém kulturním prostředí, za které můžeme Českou republiku považovat, protože zde teorie nebyla dříve testována, použít oba způsoby. Nicméně to bohužel není v tomto případě vzhledem k náročnosti dotazování možné. Je důležité zdůraznit, že všichni uvedení autoři sami proklamují, že oba zmíněné způsoby vykazují podobné výsledky a případné rozdíly jsou minimální.

Ve výzkumu této práce byl nakonec použit koncept kulturní kognice a to ze tří důvodů. Zaprvé, jedná se o směr, který vychází z nedostatků Dakeova přístupu a snaží se je eliminovat. Zadruhé, koncept kulturní kognice vychází na rozdíl od Daka z původního binárního dělení kulturní teorie na *grid* a *group*, potažmo *Center* a *Border*, což se metodicky i teoreticky jeví jako vhodnější varianta, protože nemůže dojít k překryvu opačných kulturních typů pro jednoho respondenta. Zatřetí, Xue et al. (2014) dokazují, že koncept kulturní kognice vysvětluje větší rozptyl ve vnímání rizika než Dakeův přístup, což je vzhledem k cílům práce velmi relevantní.

3. 2. Kulturní kognice

Autorem kulturní kognice je americký profesor Dan Kahan, který se věnuje studiu kulturních hodnot a jejich vlivu na vnímání rizika veřejností. Kulturní kognici popisuje Kahan et al. (2011) jako spojení dvou teorií – kulturní teorie Douglas a Wildavského a psychometrického paradigmatu (Slovic, 2000), kdy kulturní teorie dodává myšlenkový rámec a psychometrické paradigma exekutivní nástroj. Kahan (2012) zdůrazňuje, že kulturní kognice je pouze jedním ze způsobů testování kulturní teorie a tvrzení Douglas a Wildavského o povaze vnímání rizik. Z toho důvodu není nejvíce stěžejní, zdali kulturní kognice nabízí nejpřesnější interpretaci kulturní teorie, ale spíše zda pomáhá pochopit individuální rozdíly ve vnímání rizika (p. 726). Kahan (2012) klade při výkladu důraz na popis a odůvodnění všech rozdílů od kulturní teorie, adresuje její často kritizované aspekty a

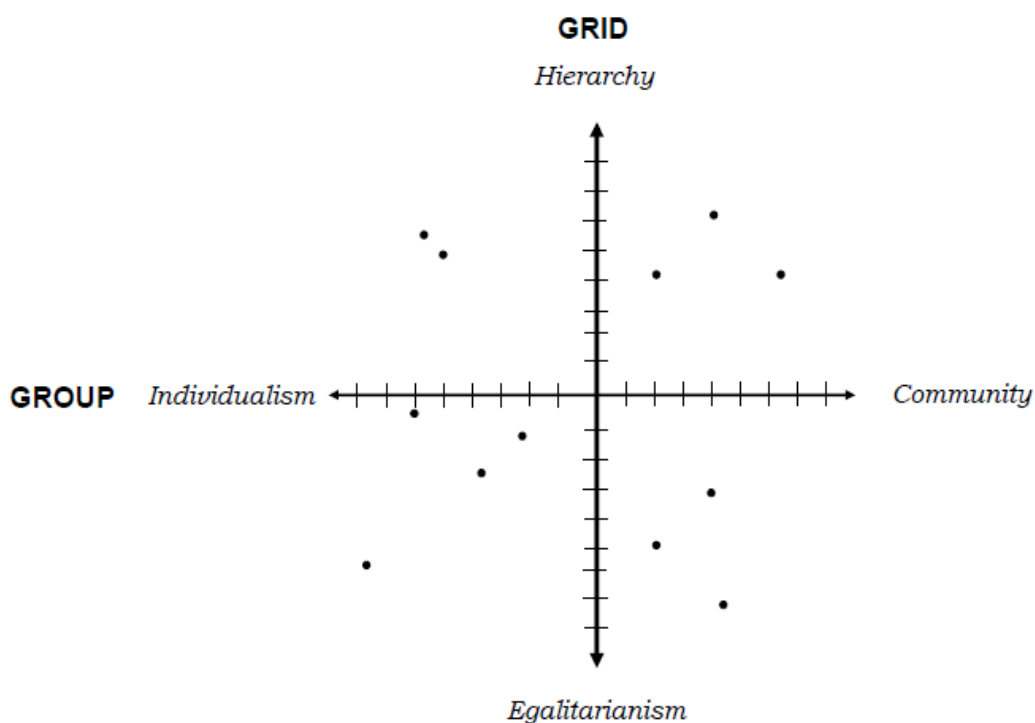
vysvětluje způsoby jejich řešení. Problém nejasného labelování pólů os *grid* a *group* řeší Kahan tak, že kulturní kognice vymezuje jako nástroj měřící kulturní světonázory, které popisuje jako hlavní vysvětlující proměnnou pro popis vnímání rizik podle Douglas a Wildavského. Jinými slovy, kulturní světonázory lze vymezit jako preference určitých způsobů sociálního uspořádání podle *grid* a *group* dimenzí sociality, které slouží jako orientační dispozice, jež přispívají k formování vnímání rizik (Kahan, 2012; Lord, 2018).

Kahan v rámci kulturní kognice opouští stejně jako Dakův přístup původní metodologické zaměření kulturní teorie na sociální strukturu a upřednostňuje individuální percepci rizika, neboli metodologický individualismus, proti kterému se Douglas (1992) vymezuje (Tansey & Riordan, 1999). Činí tak i přestože Rayner (1992) a Thompson et al. (1990) tvrdí, že je chybné považovat kulturní světonázory za pevné vlastnosti jednotlivců; jsou to spíše imanentní vlastnosti institucí, charakterizované nejrůznějšími způsoby sociální organizace, které systematicky vybavují jednotlivce názory vhodnými pro fungování těchto institucí v době, kdy v nich jednotlivci zastávají určité role. Tuto metodologickou změnu opodstatňuje Kahan tak, že aby bylo možné testovat kulturní teorii, musí být určen předmět kulturních světonázorů. Tímto předmětem jsou jednotlivci a kulturní světonázory jsou jejich latentními predispozicemi (Kahan, 2012, p. 736). Od tohoto vymezení se odvíjí cíl kulturní kognice, kterým je odpověď na otázku, zdali a případně proč se, jak ostatně tvrdili Douglas a Wildavsky, podřizují jedinci ve vnímání rizik vlastnímu způsobu života neboli zde kulturním světonázorům (p. 740)

3. 2. 1. Mechanismus kulturní kognice

Metodicky vychází koncept kulturní kognice ze dvou kontinuálních postojových škál odvozených od *grid* a *group* dimenzí sociality kulturní teorie. Těmito škálami jsou *hierarchie-egalitarismus* pro dimenzi *grid* a *individualismus-solidarismus/komunitarismus* pro dimenzi *group* a měly by být vnímány jako nástroje k měření latentních dispozic (Kahan, 2012, p. 730). Tím, že Kahan používá dvě kontinuální škály namísto čtyř samostatných škál, jak tomu bylo u Dakeova přístupu, eliminuje možnost, aby se respondent mohl hlásit ke dvěma odporujícím si kulturních orientacím. Zároveň je s využitím těchto škál možné určit každému respondentovi bod na *mapě kulturní kognice* (viz obrázek 3) (p. 732). Z toho vyplývá, že na rozdíl od Dakeova přístupu chápe kulturní kognice světonázory jako proměnlivé perspektivy, které se skládají z orientací různé intenzity podle *grid* a *group*.

Obrázek 3 – Mapa kulturní kognice (Kahan, 2012, p. 9)

Z obrázku 3 jsou patrné odlišnosti od původních schémat *grid/group*. Za těmito změnami stojí re-operacionalizace původních čtyř oddělených škál do dvou kontinuálních škál. Jak je vidět, Kahanův (2012) přístup používá termíny *hierarchismus* a *egalitarismus* k popisu protikladných orientací *gridu*, nikoliv horního a dolního pravého kvadrantu mapy, jak je tomu v tradičních verzích (viz obrázky 1 a 2 v podkapitole 3. 1. 3.). Stejně tak *individualismus* nyní označuje nízké *group* preference místo levého dolního kvadrantu a pro označení vysokých *group* preferencí byl přidán termín *komunitarismus*. Kvadranty, které reprezentují samotné světonázory, jsou pak popsány kombinací příslušných *grid* a *group* dimenzí: *hierarchismus-komunitarismus*, *egalitarismus-komunitarismus*, *hierarchismus-individualismus* a *egalitarismus-individualismus*. Ačkoliv *fatalismus* ze schématu zmizel, jeho zastoupení zůstává. Jelikož se jedná o světonázor, který odpovídá způsobu života s *vysokým gridem* a *nízkým group*, tedy vysoká vnější omezení a nízký podíl skupinových vazeb, jde o kombinaci *hierarchismu* a *individualismu* (Kahan, 2012).

Koncept kulturní kognice se snaží dokázat, že na základě příslušnosti ke zmíněným čtyřem kulturním světonázorům jedinci uvažují a rozhodují o rizicích. Tyto čtyři světonázory jsou produktem kulturního zkreslení, které vzniká v návaznosti na hodnotové orientace a přesvědčení (Thompson et al., 1990). Nicméně vzhledem k původu a vývoji kulturní teorie (viz 3. 1. 1.) je jasně patrná její orientace na strukturu a nikoliv na jednotlivce a natož jeho

hodnoty. Přestože kulturní kognice je metodologicky individualistická, téma individuálních hodnot taktéž nepokrývá, za což je kritizována a někteří autoři dokonce zpochybňují její schopnost pomocí kulturních světonázorů měřit orientace jedinců klíčové pro formování percepce rizika (De Groot et al., 2013; Van Der Linden, 2015). Kulturní kognice se spíše zaměřuje v duchu kulturní teorie na strukturální charakter vnímání rizika a to tak, že na základě přesvědčení, postojů a preferencí jedinců konstruuje abstraktní světonázory, kdy každý z nich má své typické „*portfolio*“ vnímání rizik (Douglas & Wildavsky, 1983, p. 8; Kahan, 2012). Aby bylo možné sledovat i vliv individuálních hodnot na vnímání rizika, byl do práce začleněn Schwartzův koncept hodnotových orientací (1992), který se orientuje na univerzální lidské hodnoty. Navíc Johnson et al. (2022), Lord (2018) a vlastní zjištění (viz podkapitola 8. 3.) ukazují, že empirické nástroje konceptu kulturní kognice a metody PVQ škál jsou minimálně zkorelované, což může být způsobené například tím, že k hodnotovým orientacím přistupují odlišně a tudíž lze předpokládat, že mapují odlišnou část percepce rizika. Ačkoliv Schwartzův koncept, konkrétně mnou používaná metoda PVQ škál, není na rozdíl od kulturní teorie či kognice inherentně spjatý s riziky, řada výzkumů dokazuje jeho vhodnost pro zkoumání percepce rizika a ochotu riskovat (například Ivanisevic & Nordenstedt, 2010; Micic, 2016; Slimak & Dietz, 2006).

4. Schwartzova teorie hodnot

Stejně jako se vyvíjela kulturní teorie a její měřicí nástroj, prošla řadou změn i Schwartzova teorie hodnot. Přesto se však při empirické aplikaci používá stále stejná metoda a to sada výroků testovaných pomocí postojových škál. Dále zůstávají stejné tři základní výzkumné okruhy teorie: (1) míra determinace hodnotových orientací sociálním postavením jedince a jinými sociodemografickými ukazateli, (2) vliv hodnot na politické, náboženské a další postoje a na životní volby jedinců a (3) role hodnot při zkoumání národních a kulturních rozdílů (Anýžová, 2014, pp. 549–550; Schwartz, 1992).

4. 1. Vývoj teorie hodnot

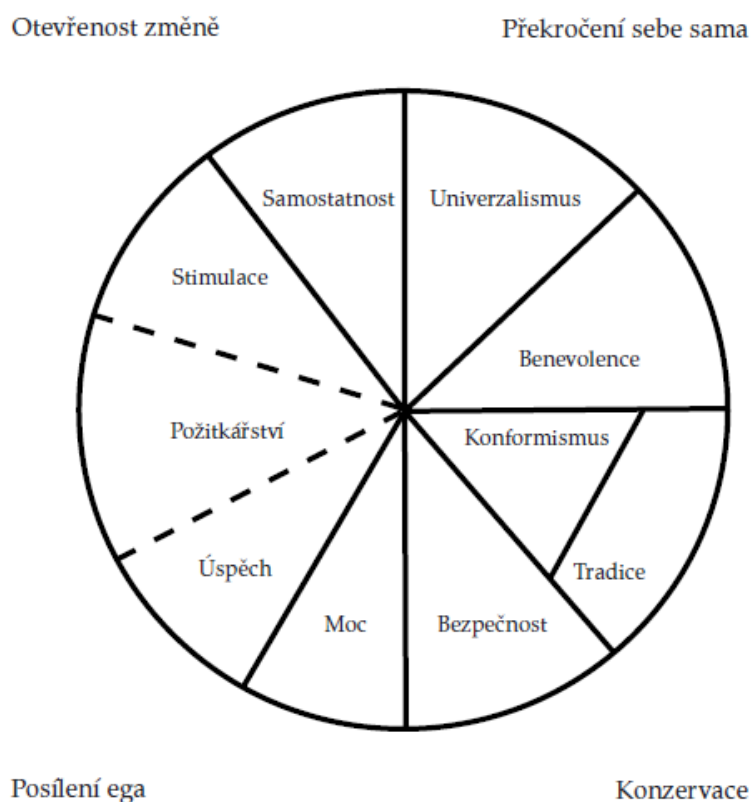
Schwartz a Bilsky (1987) popisují hodnoty jako koncepty nebo přesvědčení (o žádoucích konečných stavech nebo chování), které přesahují konkrétní situace, řídí výběr nebo ohodnocení chování a událostí a jsou uspořádány podle subjektivní důležitosti (p. 551). Jelikož podle autorů toto vymezení vypovídá jen málo o významovém obsahu hodnot, doplňují ještě typologii obsahu hodnot, podle které jsou hodnoty kognitivní reprezentací

biologických potřeb, interakčních požadavků na mezilidskou koordinaci a společenských požadavků na skupinové blaho a přežití (p. 551). Schwartz (1992) představil teorii v podobě s deseti hodnotovými typy ověřenou na dvaceti zemích. Pro tyto kulturní typy uvádí definující a motivační cíle:

1. Samostatnost – Definujícím cílem je nezávislé myšlení a jednání a motivační cíl je odvozen z organizmických potřeb kontroly, autonomie a nezávislosti.
2. Stimulace – Definující cíl spočívá v potřebě organismu o pestré a rozmanité stimuly pro udržení aktivity. Motivačním cílem je vzrušení, výzva a novota.
3. Hédonismus (požitkářství) – Tento typ je odvozený od hédonických potřeb organismu a potěšením spojeným s jejich uspokojením.
4. Úspěch – Definujícím cílem je osobní úspěch prezentovaný skrze schopnosti posuzované podle norem dané společnosti. Důraz je kladen na uznání ze strany druhých.
5. Moc – Na rozdíl od *úspěchu* u *moci* jde o zdůraznění dominantní pozice v obecnější rovině, než jen o demonstraci schopností v konkrétní situaci.
6. Bezpečnost – Motivačním cílem je bezpečnost jak vlastní, tak společenská. Tento typ je odvozen od individuálních i skupinových požadavků.
7. Konformismus – Definičním cílem je omezování jednání, zálib a pudů, které by mohly ohrozit ostatní a porušit společenská očekávání nebo normy. Hodnoty konformismu zdůrazňují zdrženlivost a odříkání v každodenní interakci.
8. Tradice – Společnosti na celém světě vytvářejí symboly a praktiky, které reprezentují jejich společné zkušenosti. Ty se nakonec stanou sankcionovanými tradicemi a zvyky, kterých si členové skupiny váží. Motivačním cílem *tradice* je úcta, oddanost a přijetí zvyků a představ, které na jedince uvaluje kultura a náboženství.
9. Benevolence – Definiční cíl spočívá v péči o blaho blízkých osob v každodenním životě. Motivačním cílem je zachování a zvětšení blaha lidí, s nimiž je člověk v častém kontaktu.
10. Univerzalizmus – Spočívá v porozumění, uznání a ochraně blaha všech lidí a přírody. Motivační cíl lze odvodit z potřeb jedince a skupiny souvisejících s přežitím. Jde především o akceptování druhých, kteří jsou jiní. Pokud nedojde k mezilidskému souladu, povede to k ohrožujícím střetům a neúspěchu v ochraně přírody.
(Schwartz, 1992, p. 5-12; Řeháková, 2006, p. 109-110)

Typy hodnot jsou zaneseny do kruhového diagramu (obrázek 4). Blíže umístěny typy, mají podobné motivace a vzdálenější typy naopak motivace protichůdné. *Úspěch*, *hédonismus* a *stimulace* jsou si obzvlášť blízké, proto jsou odděleny čerchovanou čárou. *Konformismus* a *tradice* jsou zobrazeny společně jednat kvůli své blízkosti a pro účely lepšího akcentování vztahů mezi typy (Schwartz, 1992). V diagramu jsou navíc ještě definovány čtyři hodnotové dimenze vyššího řádu shrnující motivační cíl příslušných typů (otevřenost změně, překročení sebe sama, posílení ega a konzervace). Nad těmito čtyřmi dimenzemi by ještě mohly stát dvě dimenze hodnot – individuální a kolektivní zájmy (Anýžová, 2014).

Obrázek 4 – Diagram motivačních typů hodnot (Řeháková, 2006, p. 112)

5. Dosavadní zjištění a hypotézy

Souvislosti percepce rizika s kulturní teorií, hodnotovými orientacemi či sociodemografickými charakteristikami se věnuje množství předešlých publikací, které posloužily pro stanovení hypotéz této práce. Konkrétně kulturní teorií a jejím vztahem k percepci rizika se velmi podrobně zabývá Dan Kahan, který pro účely testování tohoto vztahu vytvořil koncept kulturní kognice – viz podkapitoly 3. 1. 5. a 3. 2. (Kahan, 2012). Kahan publikuje mnoho článků, ve kterých dokazuje, že jedinci odlišně hodnotí rizika v závislosti na své příslušnosti ke *kulturním světonázorům*. Ještě předtím než bude možné stanovit hypotézy o jednotlivých *kulturních světonázorech* a rizicích vycházející z předešlých výzkumů, je zapotřebí adresovat předpoklady ověřitelnosti těchto světonázorů na české populaci. Johnson et al. (2021) dochází při podrobném testování validity Kahanových (2012) kontinuálních postojových škál u americké populace k velmi nízkým faktorovým zátěžím pro položky *egalitářského a komunitářského světonázoru* a k uspokojivým zátěžím u položek *hierarchického a individualistického světonázoru*. Jelikož koncept kulturní kognice vzniká v americkém prostředí, lze předpokládat, že pokud nástroj není zcela úspěšný na americké populaci, nebude úspěšný ani pro případ českého vzorku.

Hypotéza 1: V českém prostředí budou uplatnitelné především *hierarchický a individualistický* světonázor kulturní kognice.

Vzhledem k tomu, že kulturní teorie původně vzniká v reakci na environmentální hnutí v USA, zaměřují se přidružené výzkumy často právě na environmentální rizika. Obecně panuje v tématu konsenzus navrhnutý Douglas s Wildavským (1983) v teoretické rovině, kdy ekologická rizika vzbuzují obavy primárně u *egalitářů*. Toto tvrzení empiricky ověřil mimo jiných Xue et al. (2014) v souhrnné studii, kdy *egalitáři* byli citlivější vůči environmentálním rizikům než *hierarchisté* a *individualisté a fatalisté* byli k riziku lhostejní.

Hypotéza 2: *Egalitáři* jsou více citliví vůči environmentálním rizikům než *hierarchisté* a *individualisté*.

Douglas & Wildavsky (1983) a Thompson et al. (1990) uvádějí, že, *hierarchisté* spatřují obecně větší rizika v jevech ohrožujících společenský řád, protože pro hierarchismus je výstižné byrokratické chování, ve kterém jsou všichni jedinci orientováni stejným směrem, a to k normativnímu celku. Jelikož tento předpoklad potvrdil Kahan (2012) pro americkou

populaci a Marris et al. (1998) pro britský vzorek, je na jeho základě stanovena následující hypotéza.

Hypotéza 3: Hierarchisté jsou citliví na rizika, která ohrožují společenský řád.

Zmiňované studie aplikující koncept kulturní kognice byly vždy dedikovány konkrétnímu odvětví rizika, pro které obvykle konstruovali souhrnný index. Kupříkladu Liu & Yang (2021) konstruuji dva různé indexy rizika v souvislosti s pandemií covidu-19 a Xue et al. (2016) index obav z klimatické změny a následně sledují jejich vztahy ke kulturním svetonázorům. Stejný postup je uplatněn i v této práci. Jelikož se však nezaměřuji na jednu konkrétní oblast rizika, protože se jedná o první aplikaci konceptu kulturní kognice v českém prostředí, je sestrojeno na základě sledovaných rizikových jevů několik indexů, které následně vstupují do dalších analýz.

Na rozdíl od kulturní teorie a kulturní kognice se Schwartzovy (1992) hodnotové orientace neorientují primárně na percepci rizika. Přesto ale existuje několik publikací zkoumajících jejich vztahu. Ivanisevic & Nordenstedt (2010) a Micic (2016) potvrdili, že hodnoty vyššího řádu (otevřenost změně, překročení sebe sama, posílení ega a konzervace) lze identifikovat jako významné faktory vnímání rizik. V kontextu výzkumu Ivanisevica & Nordenstedta (2010) mají hodnotové orientace dokonce větší vliv na změny ve vnímání rizika než věk, pohlaví a vzdělání. Tento vliv však autoři nebyli schopni vzhledem k použitým metodám výzkumu kvantifikovat. Slimak & Dietz (2006) zkoumali ekologická rizika v závislosti na osobních hodnotách a náboženském přesvědčení a došli ke zjištění, že hodnota vyššího řádu – překročení sebe sama, má signifikantní vliv na hodnocení environmentálních rizik. Willis et al. (2004) rovněž zjistil pozitivní vztah mezi Schwartzovými hodnotami a zájmem o životní prostředí. Lze tedy říci, že hodnotové orientace mají potenciál rozšířit oblast vnímání rizika do dosud neprobádaných oblastí. Nicméně jelikož se jedná i v mezinárodním měřítku o poměrně neprozkoumanou oblast, nejsou pro hodnotové orientace v této práci předem stanoveny hypotézy. Hodnotové orientace navíc v práci plní spíše funkci doplňkového nástroje, který přispívá k pochopení individuálních rozdílů ve vnímání rizika.

Co se týče sociodemografických charakteristik, je v práci stanovena jedna hypotéza a to, že **ženy jsou více averzní k riziku než muži (H4)**. Stejně jako u hodnotových orientací tak ani u sociodemografických charakteristik nedochází předešlé výzkumy k jednotným zjištěním. Jedinou výjimkou je z hlediska vnímání rizika pohlaví. Ženy projevují celkově větší obavy vůči rizikům než muži. Byrnes et al. (1999) dokazuje v meta-analýze 150 studií,

že napříč 16 zkoumanými oblastmi výzkumu rizika se nacházející signifikantní rozdíly potvrzující toho tvrzení ve 14 z nich.

6. Metodologie

6. 1. Design průzkumu

Ke splnění cílů a ověření hypotéz této práce byla zvolena metoda online dotazníkového šetření. Sběr dat proběhl ve dvou fázích. Nejprve byl uskutečněn pilotní sběr v termínu 25. srpna až 8. září v okruhu známých a rodiny autora práce. Data z pilotního sběru nejsou použita v analýzách této práce, posloužila jen k upřesnění otázek a možností odpovědí. Hlavní sběr uskutečnila výzkumná agentura NMS Market Research na své online dotazovací platformě za použití respondentské databáze Českého národního panelu. Samotný sběr proběhl ve dnech 2. až 7. října 2022 v rámci pravidelného měsíčního omnibusového šetření, kdy celková velikost vzorku čítala 1031 respondentů (25 respondentů bylo následně vyloučeno v průběhu čištění dat z důvodů nedbalého či abnormálně rychlého vyplnění dotazníku). Cílová populace byla česká dospělá internetová populace ve věku 18 až 64 let. Získaný vzorek je reprezentativní pro českou populaci podle kvótního předpisu Českého statistického úřadu pro pohlaví, věk, vzdělání a velikost místa bydliště (viz tabulka 1).

Tabulka 1 – Naplněnost kvót a složení vzorku

	Kvótní předpis	Vzorek %	Vzorek frekvence (n=1006)
Pohlaví			
Muži	50,9	51,3	516
Ženy	49,1	48,7	490
Věk			
18-24 let	10,4	9,1	92
25-34 let	21,2	20,7	208
35-44 let	26,2	27,4	276
45-54 let	22,4	22,3	224
55-64 let	19,8	20,5	206
Vzdělání			
Základní/Vyučení	40,7	42	423
Středoškolské	36,9	35,7	359
Vysokoškolské, VOŠ	22,5	22,3	224
Kraj			
Hl. m. Praha	12,6	11,7	118
Středočeský	12,8	13,2	133
Jihočeský	6	6,2	62
Plzeňský	5,5	5,3	53
Karlovarský	2,8	2,6	26
Ústecký	7,7	7,6	76
Liberecký	4,1	4	40
Královéhradecký	5,1	5,4	54
Pardubický	4,9	4,8	48
Vysočina	4,8	4,4	44
Jihomoravský	11,1	11,7	118
Olomoucký	5,9	6,3	63
Zlínský	5,5	5,7	57
Moravskoslezský	11,4	11,3	114
Velikost místa bydliště			
Do 999 obyvatel	16,9	16,3	164
1 000 - 4 999 obyvatel	22,1	21,7	218
5 000 - 19 999 obyvatel	18,6	17,8	179
20 000 - 99 999 obyvatel	20,3	22,2	223
100 000 obyvatel a více	22,1	22,1	222

6. 2. Dotazník

Měřícím nástrojem pro tuto práci byl dotazník, který je k nalezení v celém znění v příloze. Dotazník byl za účelem usnadnění vyplňování rozdělen do dvou částí oddělených krátkým úvodním textem. První část dotazníku je složena ze dvou otázek týkajících se ochoty podstupovat rizika a percepce rizika a baterie výroků testujících koncept kulturní kognice. Druhá část dotazníku skýtá baterii výroků testujících Schwartzovu teorii hodnot. V dotazníku nebyly použity žádné filtry ani možnosti odpovědí typu „*Nevím / Nechci odpovědět*“ a všechny otázky byly povinné, tudíž nevznikaly chybějící hodnoty, se kterými by bylo zapotřebí se vypořádat.

První a druhá otázka vycházejí z principů psychometrického paradigmatu a jsou zaměřeny na percepci rizika. První otázka se týká konkrétně ochoty přijímat rizika. Respondenti na sedmibodové škále (od 1 = rizikům se úplně vyhýbám po 7 = jsem připraven/a plně riskovat) uváděli míru své otevřenosti k rizikům. Respondentům bylo následně v náhodném pořadí předloženo 13 jevů, kdy u každého měli uvést, jak velké riziko představuje daný jev pro lidi v české společnosti (na sedmibodové škále od 1 = vůbec žádné riziko po 7 = extrémní riziko). Jevy byly zvoleny na základě rešerše literatury. V první řadě byla zvolena rizika, kterými se již dříve někdo zabýval v souvislosti s kulturní teorií, potažmo přímo s kulturní kognicí. V kontextu kulturní kognice jsou nejčastěji probírána environmentální rizika (Jones, 2011; Kahan et al., 2012; Robinson, 2016; Xue et al., 2014, 2016), pro jejichž testování slouží výroky: „*změna klimatu*“ a „*jaderná energie*“. Dále se jednalo o rizika spojená s pandemií covidu-19 (výroky: „*omezení spojená s pandemií covid-19*“ a „*vlastní onemocnění covidem-19*“), kterými se zabývali Liu & Yang (2021) a Zhang (2021) a vlastnictví zbraní (Braman & Kahan, 2003) – výrok: „*legální vlastnictví zbraní*“. Jelikož bylo vzhledem k cílům práce zapotřebí vytvořit index, který bude pokrývat co nejširší paletu rizik, aby tak měřil obecnou míru percepce rizika, bylo těchto pět výroků doplněno o osm dalších, které zatím pravděpodobně nebyly zkoumány v souvislosti s kulturní kognicí či kulturní teorií. Na základě Nicholsona et al. (2005) a Dohmena et al. (2011), kteří taktéž usilovali o vytvoření jednotného indexu rizika, byly přidány výroky „*gambling a rizikové investice*“, „*extrémní sporty (např. horolezectví, skydiving, motocross a další)*“, „*řízení automobilu*“ a „*kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu*“. V poslední řadě byly přidány na základě Buriánka (2001, 2020) tři výroky týkající se bezpečnostních rizik – „*kriminalita*“, „*korupce, hospodářská kriminalita*“, „*světové konflikty (např. války, terorismus, náboženské spory a další)*“, a po diskuzi s vedoucí práce ještě přibyl výrok

„přijímání zahraničních migrantů“, protože téma migrace neustále rezonuje v české společnosti.

Pro testování konceptu kulturní kognice byla použita baterie 30 výroků, převzatá od Kahana (2012, p. 8), pomocí které se na dvou kontinuálních škálách testují dimenze sociality. Těmito škálami jsou *hierarchie-egalitarismus* pro dimenzi *grid* a *individualismus-solidarismus/komunitarismus* pro dimenzi *group*. První škála je složena z 13 výroků, kdy 7 připadá pro *hierarchii* a 6 pro *egalitarismus*. Druhá škála skýtá 17 výroků, z čehož je 12 výroků určených pro *individualismus* a 5 pro *solidarismus*. Egalitářské a komunitářské výroky jsou kódovány opačně, aby bylo možné konstruovat jednotlivé póly škál. Všechny výroky se testují na šestibodové Likertově stupnici (od 1 = naprosto nesouhlasím, po 6 = naprosto souhlasím). Pro lepší přenositelnost konceptu kulturní kognice do českého prostředí, bylo zapotřebí upravit některé výroky. Jednalo se o malé formulační změny, například výrok „*V dnešní době se zdá, že existuje stejná míra diskriminace bílých jako černých*“ byl změněn na „*Dnes už se zdá, že jsou bílí diskriminováni stejně jako etnické menšiny*“, kvůli velmi nízkému podílu Afroameričanů v České republice. Jedinou větší změnou v baterii výroků (týkalo se celkem 6 výroků) bylo, že při překladu dotazníku bylo slovo *government* přeloženo jako *stát* a nikoliv jako *vláda*. Termín *stát* se jeví vzhledem k formulaci výroků a celkovému významu slova *government*, jako vhodnější pro české prostředí (například: „*Stát by měl lidem přestat říkat, jak mají žít.*“ a „*Není starostí státu, aby se snažil chránit lidi před nimi samotnými.*“).

K měření teorie hodnot je použita Schwartzova et al. (2001) metoda *Portrait Values Questionnaire* (PVQ). V této metodě je respondentům předložena baterie výroků ve formě slovních portrétů smyšlených osob a respondent má za úkol uvést do jaké míry se mu popsaná osoba podobá. Existuje několik verzí baterie lišících se především počtem výroků (například baterie s 29 nebo 40 výroků). Vzhledem k již vysoké časové náročnosti vyplňování dotazníku použita verze baterie s 21 výroků (Schwartz, 2003), kterou využívá například i prestižní evropský výzkum *European Social Survey* (ESS). Respondenti volí na šestibodové škále (od 1 = velmi se mi podobá, po 6 = vůbec se mi nepodobá) míru podobnosti s popisovanou osobou. Metoda PVQ je koncipovaná tak, že respondent porovnává portrét se sebou a ne sebe s portrétem. To je z toho důvodu, že ve chvíli, kdy jsou druzí porovnáváni s naší osobou, je pozornost kladena pouze na jejich hodnotové aspekty a může dojít k upozadění našich aspektů. PVQ metoda měří hodnotové orientace nepřímou, s čímž se pojí limity, které je zapotřebí brát v potaz. Výsledkem metody PVQ je spíše podobnost s někým, kdo má určité

hodnoty, než podobnost s nositelem určitých rysů. Jinými slovy to, že si lidé cení určitého portréту a hodnotí ho jako sobě podobný, neznamená, že disponují odpovídajícími rysy. Například člověk, který hodnotí kreativitu jako důležitou hodnotu, nemusí být kreativní a zároveň kreativec může kreativité připisovat malý význam (Schwartz et al., 2001).

6. 3. Metody analýzy

K dosažení stanovených cílů a hypotéz byla použita řada statistických metod. Nejprve jsou vytvořeny indexy pro percepci rizika, světonázory kulturní kognice a hodnotové orientace. Pro percepci rizik byly vytvořeny z průměrných hodnot sledovaných rizikových jevů celkem tři indexy, kdy první zahrnuje všech 13 jevů a zbývající dva pouze přidružené jevy odhalené pomocí explorační faktorové analýzy. Pro kulturní kognici byly vytvořeny stejným způsobem na základě konfirmační faktorové analýzy a sérii exploračních faktorových analýz čtyři indexy, pro každý světonázor jeden. U hodnotových orientací vzniklo indexů nejvíce a to šestnáct, nicméně do navazujících analýz vstupují jen některé z nich. Indexy byly také vytvořeny z průměrných hodnot jednotlivých položek. Reliabilita všech indexů byla ověřena pomocí Cronbachovy alfy.

Následně byly zkoumány vztahy mezi jednotlivými koncepty a jejich indexy a to pomocí korelačních a regresních analýz. Nejprve byly porovnány indexy percepcie rizika s indexy kulturní kognice a indexy hodnotových orientací a následně kulturní kognice a hodnotové orientace vzájemně. Dále je adresována percepcie rizika ve vztahu k sociodemografickým charakteristikám a na závěr jsou sestrojeny regresní modely věnované jednotlivým indexům percepcie rizika. Souběžně s percepcí rizika je v práci zkoumána i ochota podstupovat rizika.

Jelikož je v práci sestrojeno velké množství indexových proměnných, jsou pro přehlednost v textu vždy uváděny *kurzívou*. To samé platí i pro rizikové jevy. Není-li uvedeno jinak, pracuji ve všech analýzách na hladině významnosti $p > 0,05$.

7. Konstrukce nástrojů

Pro splnění cílů práce a zodpovězení otázek a hypotéz popsanych v páté kapitole práce bylo zkonstruováno několik indexů. Jednalo se o tři indexy u percepce rizika, čtyři u kulturní kognice a šestnáct u hodnotových orientací. Nejdůležitějšími indexy jsou *index obecného rizika* u percepce rizika, *indexy hierarchismu* a *individualismu* u kulturní kognice a *indexy individuálních zájmů, kolektivních zájmů, posílení ega, překročení sebe, otevřenosti změně a konzervace* u hodnotových orientací.

7. 1. Indexy percepce rizika

Původním záměrem bylo v případě percepce rizika zkonstruovat jeden samostatný index pro 13 dotazovaných jevů, který by plnil funkci obecného faktoru rizika a podívat se na případné vyčnívající jevy. Bližší analýza nasbíraných dat však ukázala, že mezi některými jevy existují bližší souvislosti, jejichž zanedbáním by mohlo dojít ke ztrátě informace. Navíc pozorované kovariance (respektive korelace) mezi jevy jsou převážně nízké (0 – 0,3), což napovídá, že konstrukce pouze jednoho indexu nemusí být ideální (Hendl, 2015). Z těchto důvodů byly nakonec sestrojeny místo jednoho indexu percepce rizika tři indexy, kterými jsou *index obecného rizika, index ohrožení řádu a index individuálních rizik*.

V první řadě byl zkonstruován *index obecného rizika* zahrnující všech 13 dotazovaných položek a to jako průměr škál odpovědí u jednotlivých položek. Spolehlivost indexu je otestována pomocí Cronbachova alfa, která nabývá hodnoty 0,823, což je dostačující výsledek pro konstrukci indexu. Následná analýza formou série exploračních faktorových analýz s různým počtem faktorových řešení a za použití rotačních technik varimax, quarimax a oblamin odhalila přítomnost dvou latentních faktorů, od kterých byly odvozeny dva indexy percepce rizika. Ačkoliv Kaiserovo (1960) pravidlo indikovalo, že by měly být zachovány tři faktory, ze screeplotu se jevílo jako vhodnější řešení s dvěma faktory, navíc třetí faktor sytil významněji pouze jeden jev a to *jaderná energie*. Nakonec bylo interpretováno dvou faktorové rotované řešení s použitím metody hlavních os a šikmé rotace oblamin³ (viz tabulka 2).

³ Rotace oblamin byla zvolena, protože výsledek zkorelovanosti mezi faktory je 0,5, což svědčí o větší vhodnosti šikmé rotace před ortogonální (Soukup, 2021).

Tabulka 2 – faktorové zátěže dvou rotovaných faktorů (oblamin)

	Faktory	
	1	2
Změna klimatu	0,2	0,4
Omezení spojená s pandemií covid-19	0,4	0,1
Vlastní onemocnění covidem-19		0,6
Jaderná energie	0,3	0,3
Extrémní sporty (např. horolezectví, skydiving, motocross a další)		0,5
Kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu		0,5
Gambling a rizikové investice	0,4	0,2
Řízení automobilu	-0,1	0,6
Přijímání zahraničních migrantů	0,7	-0,1
Korupce, hospodářská kriminalita	0,7	
Legální vlastnictví zbraní	0,2	0,4
Světové konflikty (např. války, terorismus, náboženské spory a další)	0,6	0,1
Kriminalita	0,8	

Poznámka: KMO = 0,862, Bartlettův test sféricity je signifikantní $p > 0,05$

První extrahovaný faktor vysvětluje 33 % variance a sytí ho všechny tři proměnné související s ilegální činností (*korupce, hospodářská kriminalita, světové konflikty a kriminalita*) a proměnná týkající se migrace. Příhodným zaštitujícím labelem pro tento faktor je *ohrožení řádu*. Pod první faktor by ještě bylo možné zařadit *gambling a rizikové investice*, protože se jedná o činnosti, které se mnohdy pohybují na hraně zákona, tudíž jistým způsobem narušují společenský řád. Nicméně daný jev má poměrně nízkou faktorovou zátěž, proto první index tvoří pouze čtyři předešlé jevy.

Druhý faktor sice vysvětluje jen 11 % variance, tedy přibližně třetinu, co první faktor, zato ale vystihuje individuální charakter zkoumaných jevů. Přestože otázka na rizikové jevy⁴ je zaměřena na celospolečenský kontext, druhý faktor naznačuje, že respondenti pravděpodobně přesto rozlišují rizika i v individuální rovině (*vlastní onemocnění covidem-19, extrémní sporty, kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu a řízení automobilu*).

Tabulka 3 – Celková vysvětlená variance faktory

Faktory	Initial Eigenvalues		
	Celkem	% z variance	Kumulativní %
1	4,309	33,145	33,145
2	1,441	11,086	44,231
3	1,038	7,988	52,218
4	0,954	7,341	59,559
5	0,86	6,614	66,173
6	0,753	5,792	71,966
7	0,686	5,278	77,243
8	0,599	4,608	81,851
9	0,55	4,23	86,081
10	0,516	3,969	90,051
11	0,49	3,771	93,822
12	0,452	3,473	97,295
13	0,352	2,705	100

Pro získané dva faktory byly následně na základě průměrů příslušných proměnných vytvořeny dva samostatné indexy – *ohrožení řádu a individuálních rizik*. První index se jeví jako velmi spolehlivý, což dokazuje Cronbachova alfa, která nabývá hodnoty 0,782. Cronbachova alfa pro druhý index nabývá hodnoty 0,627, což je hraniční hodnota, která je však stále ještě použitelná. Tabulka 4 prezentuje základní informace o třech získaných indexech a zároveň všech 13 zkoumaných rizikových jevech. Největší rizika pro českou populaci představují *světové konflikty* ($\varnothing = 5,83$), následované na druhém místě *indexem*

⁴ Otázka v celém znění: „Jak velké či malé riziko podle Vás představují následující jevy pro lidi v české společnosti?“

ohrožení řádu. Naopak nejmenší riziko spatřují Češi v řízení automobilu ($\sigma = 3,51$) a extrémních sportech ($\sigma = 3,72$). Co se týče pandemie covidu-19 proklamují respondenti, že omezení spojená s pandemií ($\sigma = 4,38$) představují větší riziko, než vlastní onemocnění ($\sigma = 3,86$).

Tabulka 4 – přehled rizikových jevů (sestupně podle průměru)

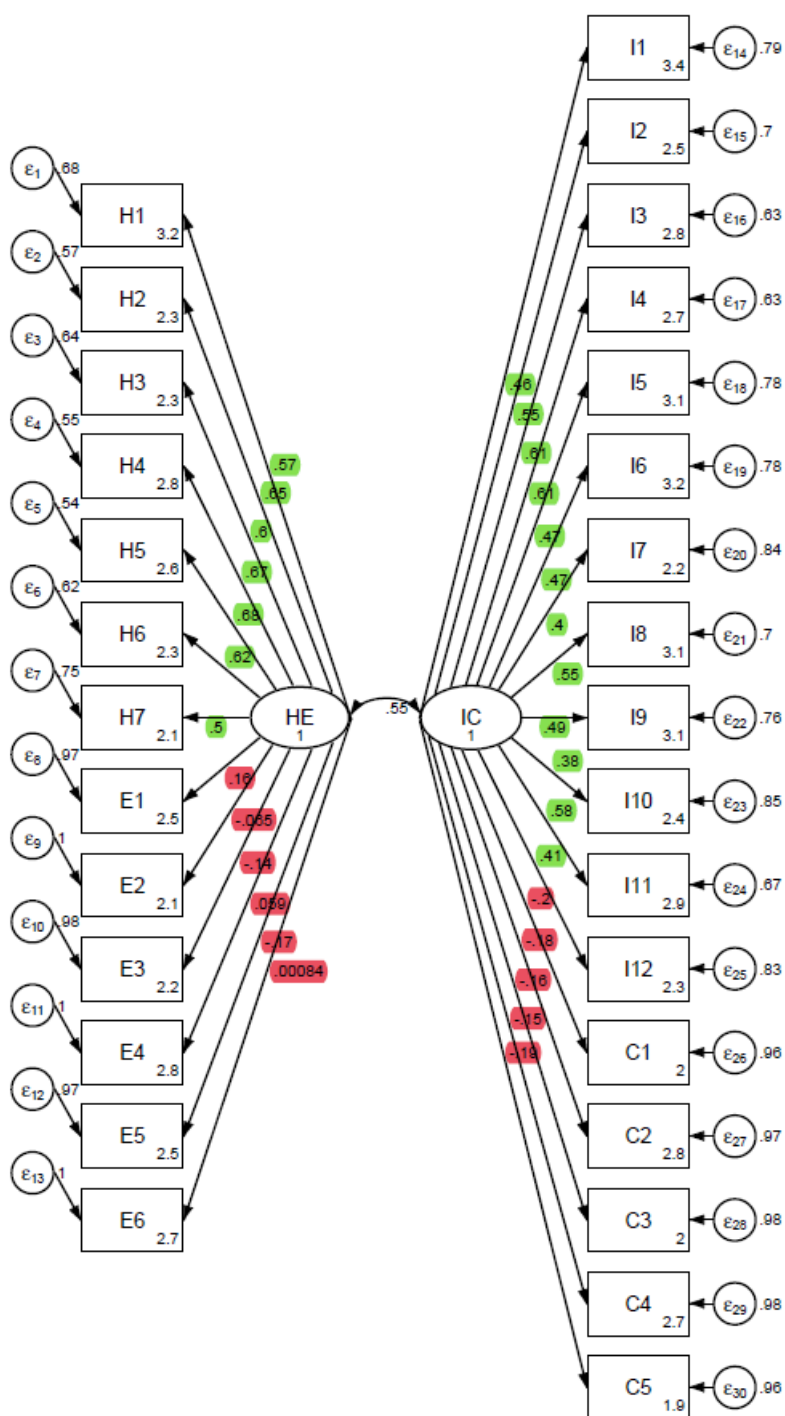
	Průměr	Směrodatná odchylka
Světové konflikty (např. války, terorismus, náboženské spory a další)	5,83	0,926
Index ohrožení řádu	5,59	1,16
Korupce, hospodářská kriminalita	5,41	1,111
Kriminalita	5,33	1,653
Přijímání zahraničních migrantů	5,3	1,713
Gambling a rizikové investice	4,99	1,688
Kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu	4,88	1,976
Změna klimatu	4,84	1,735
Index obecného rizika	4,67	1,511
Legální vlastnictví zbraní	4,52	1,607
Omezení spojená s pandemií covid-19	4,38	1,525
Index individuálních rizik	4,1	1,671
Jaderná energie	4,05	1,412
Vlastní onemocnění covidem-19	3,86	1,837
Extrémní sporty (např. horolezectví, skydiving, motocross a další)	3,72	1,387
Řízení automobilu	3,51	1,479

7. 2. Indexy kulturní kognice

Na rozdíl od indexů percepce rizika je při tvorbě nástrojů kulturní kognice potřeba postupovat jinak. Z pohledu teorie a metodologie se totiž nejedná o explorativní přístup nýbrž o přístup konfirmační. Zatímco u percepce rizika byly hledány souvislosti mezi zkoumanými jevy bez opory o předešlá empirická či teoretická zjištění, u kulturní kognice jsou data prozkoumávána na základě předešlé teorie a hypotéz. Pro posouzení vhodnosti Kahanova konceptu kulturní kognice (2012) pro český vzorek byly provedeny dvě konfirmační faktorové analýzy, jedna pro plnou verzi dotazníku a druhá pro zkrácenou verzi dotazníku⁵. Obdobně jako Johnson et al. (2021) pro plnou verzi dotazníku a Xue et al. (2016) pro zkrácenou verzi dotazníku byly hodnoceny dva dvou faktorové modely sestávající vždy z latentních proměnných pro *hierarchismus-egalitarismus* a *individualismus-komunitarismus* (plná verze dotazníku viz obrázek 5). Pro přehlednost jsou v obrázku 5 označeny zeleně faktorové zátěže větší než 0,4 a červeně zátěže menší než 0,4.

⁵ Plná verze dotazníku skýtá 30 výroků (7 pro hierarchismus, 6 pro egalitarismus, 12 pro individualismus a 5 pro komunitarismus) a zkrácená verze 12 výroků (3 výroky pro každý ze čtyř kulturních světónázorů). Seznam všech výroků je k nalezení v přílohách práce.

Obrázek 5 – Model konfirmační faktorové analýzy položek kulturní kognice

Poznámka: testy dobré shody – RMSEA = 0,086, CFI = 0,573, TLI = 0,540

Na základě doporučení Brown (2006) a Kline (2005) o přijatelnosti modelu, by RMSEA mělo nabývat hodnot co nejbližších 0,06 a méně a CFI a TLI hodnot 0,95 a více. Nejen nesplnění těchto tří kritérií, ale i rozložení faktorových zátěží ukazuje na problematičnost modelu. Veškeré položky měřící *egalitářský* a *komunitářský* světonázor mají velmi slabé faktorové náboje (menší než $\pm 0,3$). Ačkoliv model nespĺňuje testy dobré shody,

jsou vzhledem k uspokojivým faktorovým zátěžím (vždy větší než 0,4⁶) a zjištěním z předešlých studií zkoumajících kulturní kognici sestaveny indexy z prvního faktoru pro *hierarchismus* a z druhého faktoru pro *individualismus* (Tabachnick & Fidell, 2007). Obdobné výsledky byly naměřeny i pro zkrácenou verzi dotazníku.

Následná konstrukce indexů pro *hierarchismus* a *individualismus* proběhla obdobně jako u indexů sledujících dimenze percepce rizika. Pro *hierarchický světónázor* je sestaven index na základě průměrů položek H1 až H7 a pro *individualistický světónázor* podle položek I1 až I12 s výjimkou I10 (reliabilita indexů viz tabulka 6). Tímto způsobem bohužel došlo k omezení spektra škály z *hierarchismus-egalitarismus* na *hierarchismus* a z *individualismus-komunitarismus* na *individualismus*. Nicméně jak ukázala konfirmační faktorová analýza, odebrané světónázory jsou opravdu nehodící se.

Zbývající nevyužité položky (čili všechny *egalitářské* a *komunitářské* a jedna *individualistická*) E1 až E6, C1 až C5 a I10 jsou následně podrobeny (bez opory v předešlé literatuře) explorační faktorové analýze za účelem odhalení případné faktorové struktury. K exploraci je opět použita metoda hlavních os s rotací oblamin bez zadání počtu faktorů (viz tabulka 5).

⁶ Položka I10 s faktorovou zátěží 0,38 byla vyřazena.

Tabulka 5 – faktorové zátěže bez zadaného počtu faktorů (oblímin)

	Faktory			
	1	2	3	4
Není starostí státu, aby se snažil chránit lidi před nimi samými.	-0,116			
Diskriminace menšin je v naší společnosti stále velmi vážným problémem.	0,554			
Je staromódní a nesprávné si myslet, že hodnoty jedné kultury jsou lepší, než jak se na svět dívá jiná kultura.	0,38	-0,107		
Potřebujeme dramaticky snížit nerovnosti mezi bohatými a chudými, bělochy a etnickými menšinami a mezi muži a ženami.	0,358	-0,108		-0,425
Rodiče by měli podporovat chlapce v tom, aby byli citlivější a méně "tvrdí a chlapáci".	0,428			
Naše společnost by na tom byla lépe, kdyby byl majetek rozdělen rovnoměrněji.		-0,132	0,142	-0,638
Žijeme v sexistické společnosti, která je od základu nastavena tak, aby diskriminovala ženy.	0,52			-0,14
Vláda někdy musí vydávat zákony, které lidem zabrání, aby si ubližovali.		-0,289	0,356	0,155
Stát by měl omezit možnosti jednotlivců tak, aby nebyly v rozporu s tím, co je dobré pro společnost jako celek.			0,77	-0,132
Společnost má za úkol zajistit každému člověku uspokojení základních potřeb.		-0,638		-0,164
Stát by měl dělat více pro prosazování cílů společnosti jako celku, i když to občas znamená omezování svobody a volby jednotlivců.			0,565	
Lidé by měli mít možnost spolehnout se na pomoc státu, když ji potřebují.	0,111	-0,612		

Poznámka: KMO = 0,763, Bartlettův test sféricity je signifikantní $p > 0,05$

Faktorová struktura napovídá přítomnost tří latentních vyšších proměnných, které jsou ovšem syceny pouze dvěma nebo třemi položkami a Cronbachova alfa navíc nabývá spíše nižších hodnot (viz tabulka 6). Proto budou mít získané dva indexy jen pomocný charakter. První index tvoří položky s oranžově označenými faktorovými zátěžemi a napovídá, že z hlediska *egalitářství* v podání Kahanovy kulturní kognice (2012) hodnotí Češi obdobně diskriminaci žen a menšin a zároveň se přiklání k empatictější výchově. Index nese název *pozitivní diskriminace a empatie*. Druhý faktor sytí dvě položky s negativními faktorovými zátěžemi (označeny zeleně). To vypovídá o tom, že vzorek české populace se shoduje

v nesouhlasu s těmito položkami a napovídá, že Češi se spíše přiklánějí k opačným hodnotám, tedy k *individualistickému světonázoru*. Vzhledem k tomu, že už je zkonstruován index pro *individualismus*, z druhého faktoru této faktorové analýzy index konstruován není. Položky sytící třetí faktor (označeny fialově) a orientace jejich zátěží naznačují, že některé *komunitářské* výroky přece jen mají své místo i v českém prostředí. Nicméně jedná se o dvě položky, které se více vymezují vůči individualismu, než že by explicitně podporovaly *komunitarismus*. Proto je index odvozený z třetího faktoru nazvaný jako *anti-individualistický*. Přehled o spolehlivosti a tendencích indexů je uveden v tabulce 6.

Tabulka 6 – Indexy kulturní kognice

	Průměr	Směrodatná odchylka	Cronbachova alfa
Hierarchismus	3,862	1,0438	0,808
Individualismus	3,889	0,7898	0,796
Pozitivní diskriminace a empatie	3,931	1,0559	0,532
Anti-individualismus	3,643	1,128	0,615

7. 3. Indexy hodnotové orientace

V případě Schwartzových hodnotových orientací byla konstrukce indexů nejjednodušší. Jelikož je Schwartzova et al. (2001) metoda PVQ hojně používaným nástrojem v psychologických a sociologických výzkumech po celém světě a je úspěšně otestována napříč odlišnými kulturními prostředími, lze ji považovat za spolehlivý nástroj k měření hodnotových orientací, a proto není v této práci metoda podrobena konfirmačním analýzám či kontrole vnitřní konzistence apod. Výroky jsou seskupeny podle Schwartze (2003, 2012) do indexů pro 10 základních hodnotových orientací (*moc, úspěch, hédonismus, stimulace, samostatnost, univerzalizmus, benevolence, konformismus, tradice a bezpečnost*), kdy každou orientaci tvoří dva nebo tři výroky. Nadto jsou vytvořeny čtyři indexy vyššího řádu, které vycházejí z 10 základních hodnot. Jedná se o *otevřenost změně* (*samostatnost, stimulace a hédonismus*), *konzervace* (*bezpečnost, konformita a tradice*), *překročení sama sebe* (*univerzalizmus a benevolence*) a *posílení ega* (*moc a úspěch*). Jelikož se ve výzkumech potvrdila hypotéza o existenci ještě dvou hodnot nadřazených těmto čtyřem dimenzím vyššího

řádu orientovaných na *individuální (moc, úspěch, požitkářství, stimulace a samostatnost)* a *kolektivní (benevolence, tradice a konformismus) zájmy*, jsou vytvořeny indexy i pro ně. Hodnotové typy *univerzalizmu a bezpečnosti* jsou orientovány na oba dva zájmy, a proto nejsou do indexů zahrnuty (Anýžová, 2014). Tabulka 7 poskytuje informace o jednotlivých indexech včetně Cronbachovy alfy, která podle Schwartz (2003) musí nabývat hodnot alespoň 0,4, aby bylo možné s metrikami dále pracovat. Podle Cortina (1993) by hodnota měla být větší než 0,7, případně ještě za tolerovatelné uvádí hodnotu 0,6. Za důvod akceptovatelnosti nižších hodnot alfa Schwartz (2003) uvádí, že položky jsou konstruovány tak, aby pokryly různé koncepční součásti hodnotového typu. Navíc položky použité v naší verzi baterie jsou vybrány z obsáhlejších baterií, potvrzujících jejich spolehlivost. Přesto jsou v navazujících analýzách používány primárně indexy s vyššími hodnotami Cronbachovy alfy, kterými jsou hodnoty vyšších řádů.

Tabulka 7 – přehled indexů hodnotových orientací (sestupně podle Cronbachovy alfy)

Hodnoty	Průměr	Směrodatná odchylka	Cronbachova alfa
Individuální zájmy	3,37	0,81	0,795
Posílení ega	3,68	1,052	0,752
Překročení sebe	2,67	0,882	0,741
Otevřenost změně	3,16	0,867	0,714
Úspěch	3,63	1,229	0,686
Konzervace	2,92	0,844	0,675
Kolektivní zájmy	2,88	0,805	0,652
Stimulace	3,73	1,201	0,64
Hédonismus	3,14	1,169	0,632
Benevolence	2,57	1,034	0,601
Univerzalizmus	2,74	0,951	0,592
Bezpečnost	2,65	1,111	0,563
Samostatnost	2,63	1,05	0,506
Moc	3,73	1,119	0,501
Konformita	3,13	1,082	0,405
Tradice	2,93	1,073	0,291

8. Výsledky

8. 1. Vztah percepce rizika a kulturní kognice

Validace nástrojů kulturní kognice (viz podkapitola 7. 2.) ukázala, že v českém prostředí jsou podle Kahanovy (2012) původní metodiky měřitelné jen *hierarchický* a *individualistický světónázor*, a to jen v omezené míře (výsledky konfirmační faktorové analýzy nejsou ideální ani pro tyto dva světónázory). Nicméně nejedná se o překvapivá zjištění, protože Sposato & Hampl (2018) taktéž není úspěšný při měření původních čtyř světónázorů na rakouském vzorku populace. S přihlédnutím k ekonomickým, kulturním a politickým podobnostem České republiky a Rakouské republiky se dal očekávat obdobný výsledek. Johnson et al. (2021) se dokonce dopracovává k týmž výsledkům na vzorku americké populace – velmi nízké faktorové zátěže pro *egalitářský* a *komunitářský světónázor*. Lord (2018) odůvodňuje nadnárodní přenositelnost *individualistického* a *hierarchického světónázoru* příklonem k tržní ekonomice, politice volného trhu a rozvoji byrokratického aparátu v příslušných státech (a celkově v západních společnostech).

Za účelem odhalení souvislosti percepce rizika se světónázory kulturní kognice byla provedena řada korelačních analýza (viz tabulka 8). Nejprve jsou zkoumány vztahy jednotlivých rizikových jevů a zkonstruovaných indexů rizika s indexem *hierarchismu* a *individualismu* a následně s dvěma indexy vytvořenými v nezávislosti na Kahanově přístupu – *pozitivní diskriminace a empatie* a *anti-individualismus*. Nejsilnější statisticky signifikantní vztah ($r = 0,421$) je evidován mezi *přijímáním zahraničních migrantů* a *indexem hierarchismu*, což lze interpretovat jako spíše silnější vztah. Toto zjištění je v souladu s poznatky Kahana et al. (2016), podle kterých jsou lidé s *hierarchicko-individualistickým světónázorem* nejvíce nesnášenliví vůči migrantům. Naopak pro index *pozitivní diskriminace a empatie*, odvozeného od *egalitářských* výroků je vztah s migrací také signifikantní ale téměř nulový ($r = 0,078$), což naznačuje, že rovnost mezi jedinci je pro příznivce tohoto světónázoru důležitá (Douglas & Wildavsky, 1983). Co se týče indexů percepce rizika, tak například *index obecného rizika* vykazuje slabší, ale signifikantní korelace se všemi indexy kulturní kognice, což napovídá, že z hlediska odhalování charakteru obecného vnímání rizika, není koncept kulturní kognice pravděpodobně nejvhodnějším nástrojem. *Index ohrožení řádu* je v nejsilnějším vztahu ($r = 0,388$) s *indexem hierarchismu*, což odpovídá původnímu tvrzení Douglas (1992), podle kterého se *hierarchisté* spíše obávají rizik ohrožujících společenský řád. Nejslabší vztah v rámci tohoto indexu ($r = 0,089$) je opět s indexem odvozeným od

egalitářských výroků – *pozitivní diskriminace a empatie*, který se nachází ve schématu kulturní kognice na protějším pólu než *index hierarchismu*. Na rozdíl od amerického kontextu se na českém vzorku víceméně nepotvrdila zjištění ohledně vlastnictví zbraní, kdy jedinci zastávající *hierarchický* nebo *individualistický světónázor*, jsou odpůrci kontroly zbraní (Braman & Kahan, 2003; Johnson & Swedlow, 2020). *Legální vlastnictví zbraní* vyšlo pro oba tyto světónázory nesignifikantní ($p > 0.05$). Snad jen že *pozitivní diskriminace a empatie* zaznamenává slabý, ale signifikantní vztah s tímto rizikovým výrokem ($r = 0,269$), což souhlasí s Bramanovým a Kahanovým (2003) tvrzení, že *egalitářsky* orientovaní jedinci jsou podporovatelé kontroly zbraní a tudíž projevují větší znepokojení k vlastnictví zbraní.

Řada studií se zabývala vztahem kulturní kognice a environmentálních rizik a došla ke stejnému závěru, jako naznačují Douglas s Wildavským (1983) v teoretické rovině a to, že klimatická změna a celkově environmentální rizika vzbuzují obavy primárně u *egalitářů* (například Xue et al., 2014, 2016). Ačkoliv nebylo možné zkonstruovat nástroj přímo pro *egalitářský světónázor*, je možné sledovat obdobné tendence u vztahu *indexu pozitivní diskriminace a empatie*, tvořeného *egalitářskými* výroky, se *změnou klimatu* ($r = 0,273$) a *jadernou energií* ($r = 0,312$).

Jednotlivé kulturní světónázory se liší v hodnocení rizik spojených s nemocí covid-19. Zatímco *hierarchisté a individualisté* jsou více skeptičtí vůči *omezením spojeným s pandemií covid-19* a neprojevují obavy vůči *vlastnímu onemocnění*, zbývající dva světónázory vykazují vůči *vlastnímu onemocnění* podstatně větší znepokojení. U *indexu anti-individualismu*, odvozeného od *komunitářských* výroků, je nejsilnější vztah ($r = 0,273$) k *indexu individuálních rizik*, což teoreticky může naznačovat solidární tendence typické pro původní světónázor (Gross & Rayner, 1985; Kahan, 2012). Vztah mezi ochotou riskovat (první otázka dotazníku, znění viz přílohy) a jednotlivými indexy kulturní kognice byly extrémně slabé a nesignifikantní, a proto nejsou zobrazeny v tabulce 8.

Tabulka 8 – Korelační analýza percepce rizika s kulturní kognicí

	Hierarchie	Individualismus	Pozitivní diskriminace a empatie	Anti-individualismus
	r	r	r	r
Index obecného rizika	0,218***	0,212***	0,287***	0,260***
Index ohrožení řádu	0,388***	0,269***	0,054*	0,152***
Index individuálních rizik	0,092*	0,075*	0,287***	0,273***
Změna klimatu	-0,028	0,047	0,273***	0,157***
Omezení spojená s pandemií covid-19	0,193***	0,227***	0,100*	0,045
Vlastní onemocnění covidem-19	0,030	-0,016	0,242***	0,228***
Jaderná energie	0,064*	0,073*	0,312***	0,209***
Extrémní sporty	0,157***	0,102**	0,142***	0,198***
Kouření a špatný jídelníček	0,018	0,107**	0,183***	0,167***
Gambling a rizikové investice	0,128***	0,175***	0,124***	0,138***
Řízení automobilu	0,039*	0,014*	0,226	0,151
Přijímání zahraničních migrantů	0,421***	0,230***	0,078*	-0,051
Korupce, hospodářská kriminalita	0,222***	0,214***	0,061	0,121***
Legální vlastnictví zbraní	-0,008	0,044	0,269***	0,133***
Světové konflikty	0,162***	0,175***	0,078*	0,15***
Kriminalita	0,251***	0,217***	0,125***	0,161***

Poznámka: r = Pearsonův korelační koeficient, * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

V neposlední řadě byl otestován vztah mezi *hierarchickým* a *individualistickým* *světonázorem*, který se ukázal být signifikantní a poměrně silný ($r = 0,426$). Ačkoliv se nejedná o ojedinělé zjištění, například Xue et al. (2014) dochází k hodnotě 0,4 a Finucane & Holup (2005) dokonce k hodnotě 0,74, je tento výsledek poměrně těžko interpretovatelný. Jednou z možných interpretací je, že taková korelace podryvá validitu konceptu kulturní kognice, kdy se jedinci budou přiklánět pouze k jednomu z těchto světonázorů. Častější interpretací je však to, že jelikož *hierarchický* a *individualistický* *světonázor* jsou původně odvozeny od stejného abstraktního konceptu *Center*, podléhají oba světonázory stejnému kulturnímu zkreslení (podrobně viz podkapitola 3. 1. 1.), kvůli čemuž mají sice leccos společného, ale zároveň jsou koncepčně odlišné, tudíž měřitelné (Rayner, 1992; Verweij et al., 2011).

8. 2. Vztah percepce rizika a hodnotových orientací

Ačkoliv je Schwartzova metoda PVQ škál ověřeným nástrojem, který byl již testován v nespočtu zemí a projevil se jako spolehlivý nástroj pro měření hodnotových orientací, v kontextu percepce rizika nenabízí příliš uspokojivé výsledky. Vztah percepce rizika a hodnotových orientací byl zkoumán stejným způsobem, jako u kulturní kognice, tedy sérií korelačních analýz. Jelikož vztahy většiny hodnot a rizikových jevů či indexů byly povětšinou extrémně slabé a nesignifikantní, je v tabulce 9 uvedeno jen několik hodnot a dva indexy percepce rizika, mezi kterými byly vztahy silnější.

Tabulka 9 – Vztahy mezi hodnotami a percepcí rizika

	Index obecného rizika	Index ohrožení řádu
	r	r
Bezpečnost	0,169***	0,220***
Stimulace	-0,110***	-0,166***
Tradice	0,091**	0,116***
Benevolence	0,107**	0,138***
Konzervace	0,128***	0,160***
Posílení	-0,108**	-0,125***
Individuální zájmy	-0,110***	-0,113***
Kolektivní zájmy	0,102***	0,126***

Poznámka: r = Pearsonův korelační koeficient, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Nejsilnější vztah ($r = 0,220$) byl zaznamenán mezi hodnotou *bezpečnost* a *indexem ohrožení řádu*, což souhlasí se zjištěními Roccata et al. (2017), kteří aplikovali Schwartzovu PVQ metodu a zaměřili se detailněji na kriminální rizika. Co se týče hodnot nejvyššího řádu (*individuální a kolektivní zájmy*), vyplývá z korelační analýzy jednotná tendence. S rostoucí orientací na *individuální zájmy* (mezi které se řadí hodnoty *moc, úspěch, požitkářství, stimulace* a *samostatnost*) vnímají jedinci zkoumané rizikové jevy, jako méně nebezpečné pro českou společnost. To vyplývá ze záporného korelačního koeficientu pro vztah mezi *individuálními zájmy* a *indexem obecného rizika*. Úplně opačnou tendenci můžeme sledovat u *kolektivních zájmů* (tvořených hodnotami *benevolence, tradice* a *konformismus*). Nicméně je zapotřebí zdůraznit, že ačkoliv se jedná o významné vztahy, koeficienty nabývají hodnot $r = -0,110$ a $r = 0,102$, čili jsou velmi slabé.

Na rozdíl od kulturní kognice, kde byly vztahy mezi ochotou riskovat a kulturními světovázory extrémně slabé a nesignifikantní, u hodnotových orientací jsou tyto vztahy podstatně silnější (viz tabulka 10). Toto zjištění vypovídá o tom, že v rámci ochoty podstupovat rizika jsou jedinci podstatně více ovlivněni individuálními hodnotovými orientacemi nežli příslušností ke skupinovým orientacím v pojetí kulturní kognice.

Tabulka 10 – Vztahy mezi hodnotami a ochotou riskovat

Ochota podstupovat rizika	
	r
Stimulace	0,378***
Otevřenost	0,294***
Individuální zájmy	0,286***
Bezpečnost	-0,222***
Úspěch	0,190***
Posílení	0,188***
Konzervace	-0,187***
Hédonismus	0,180***
Moc	0,144***
Konformita	-0,111***
Kolektivní zájmy	-0,109**
Tradice	-0,099**

Poznámka: r = Pearsonův korelační koeficient, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Poměrně silný pozitivní vztah ($r = 0,378$) je mezi hodnotou *stimulace* a *ochotou riskovat*. Nicméně vzhledem k tomu, že *hodnoty stimulace* se vyznačují potřebou organismu o rozmanitost vnějších stimulů a motivačními cíli jsou vzrušení a výzva (Schwartz, 1992, pp. 7–8), byl tento výsledek poměrně předvídatelný. Stejně jako výše u percepce rizika, tak i zde, ale ve větší míře, se potvrdil vztah pro hodnoty nejvyššího řádu. S rostoucí orientací na *individuální zájmy* roste averze vůči riziku. Za použití Schwartzovy PVQ metody lze konstatovat, že jedinci orientovaní na vlastní zájmy jsou více otevření rizikům a to jak na individuální tak i na celospolečenské úrovni v kontextu 13 sledovaných rizikových jevů. U *kolektivních zájmů* je možné sledovat opačnou tendenci.

8. 3. Vztah kulturní kognice a hodnotových orientací

Zjištění prezentovaná v předchozích dvou podkapitolách dokazují, že koncept kulturní kognice je úspěšnější z hlediska vztahů k jednotlivým rizikovým jevům a Schwartzova PVQ metoda zase zdárnější ve vztazích k ochotě riskovat. Mimo toho, že každý z konceptů je vhodnější pro jiný úhel pohledu na téma rizika a má odlišné metodologické motivace, zároveň jsou si v některých aspektech podobné. Oba koncepty zahrnují hodnoty a hodnotové orientace, liší se pouze jejich pojetím. U kulturní teorie hodnoty společně s přesvědčeními definují kulturní zkrslení, které ovlivňuje percepci rizika (Thompson et al., 1990). Kulturní teorie odvozuje hodnoty z institucionálních požadavků různých vzorců sociálních vztahů a kulturní kognice z interakce mezi kulturním zkrslením a sociálně psychologickými procesy (Johnson et al., 2022, p. 10). U Schwartzovy (1992) PVQ metody jsou hodnoty odvozeny z evoluční teorie a jsou pojímány v univerzální podobě. Jinými slovy hodnoty zde nejsou metodologicky zasazeny do žádného kontextu. Otestováním souvislosti mezi těmito dvěma koncepty může být odhalen soulad nebo rozkol hodnotových měřítek, které mohou posloužit k dalšímu rozvoji teorií.

Pro ověření vztahu mezi kulturními světónázory kulturní kognice a Schwartzovými (1992) základními lidskými hodnotami byl použit Pearsonův korelační koeficient (viz tabulka 11⁷). Jak ukazuje tabulka 11, *světónázor hierarchie* pozitivně nejsilněji koreloval s *konzervací* ($r = 0,13$), *tradicí* ($r = 0,13$) a *bezpečností* ($r = 0,11$). Tím se potvrzují tvrzení Douglas & Wildavského (1983) a Kahana (2012), že *hierarchisté* kladou důraz na zachování tradičního hierarchického uspořádání společnosti. Dále bylo možné očekávat, že *hierarchie* bude

⁷ Vzhledem k tomu, že položky konceptů jsou spíše ve slabých vztazích, uvádím v tabulce jen vybrané hodnoty, pro které byly vztahy silnější.

v negativním vztahu s *univerzalismem*, protože jak *univerzalizmus*, tak *egalitářství* (neboli opačný světónázor k *hierarchismu*) zdůrazňují spravedlnost a rovnost (Douglas & Wildavsky, 1983, p. 117). Tento vztah se však ukázal jako extrémně slabý a signifikantní pouze na hladině spolehlivosti $p < 0.05$. *Individualismus* je v nejsilnějším vztahu s hodnotou *samostatnost* ($r = 0,14$), což zcela odpovídá vymezení tohoto světónázoru. *Samostatnost* je dále pozitivně korelována i se všemi zbývajícími světónázory, což naznačuje důležitost této hodnoty pro českou společnost. Index *anti-individualismu*, zkonstruovaný z položek *komunitarismu*, je v inverzním vztahu s *konformitou* ($r = -0,15$), což jen potvrzuje příklon tohoto indexu k omezování jednání ze strany státu. Index totiž tvoří dva výroky podněcující omezování individuálních zájmů na úkor skupinových.

Tabulka 11 – Korelace mezi kulturní kognicí a základními lidskými hodnotami podle metody PVQ

	Hierarchie	Individualismus	Pozitivní diskriminace a empatie	Anti-individualismus
	r	r	r	r
Samostatnost	0,06*	0,14***	0,11***	0,09**
Moc	-0,01	-0,02	0,08*	0,01
Univerzalizmus	-0,10*	0,01	0,07*	-0,00
Úspěch	-0,05	-0,00	-0,05	-0,06
Bezpečnost	0,11***	-0,02	0,06	-0,04
Stimulace	-0,12***	-0,05	-0,05	-0,03
Konformita	0,06	-0,04	0,02	-0,15***
Tradice	0,13***	0,05	0,07*	-0,00
Hédonismus	-0,04	0,08*	0,04	0,05
Benevolence	-0,02	0,05	-0,04	0,02
Konzervace	0,13***	-0,01	0,06*	-0,08**

Poznámka: r = Pearsonův korelační koeficient, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Světónázory jsou vymezeny jako široké soubory hodnot, přesvědčení a způsobů, které ovlivňují preference způsobu života (Douglas, 1985). V rámci hodnot jsou tedy světónázory koncepčně mnohem obsírnější, a proto není divu, že jejich vztahy k jednotlivým lidským hodnotám v podání Schwartze (1992) nejsou příliš silné.

8. 4. Percepce rizika v kontextu sociodemografie

Kulturní kognice a hodnotové orientace bezesporu přispívají k rozklíčování variability percepce rizika. Nicméně jak ukazuje řada předešlých výzkumů, velkou roli v hodnocení rizika hrají sociodemografické charakteristiky jednotlivců jako jsou věk, pohlaví, vzdělání a příjem domácnosti (Roeser et al., 2012; Slovic, 2000). Zatímco z hlediska pohlaví panuje napříč oblastí rizika konsenzus, že ženy jsou bez ohledu na oblast výzkumu více averzní než muži (Byrnes et al., 1999; Harris et al., 2006), u ostatních sociodemografických kategorií situace tak jednoznačná není a záleží na oblasti výzkumu rizika. Jelikož je v českém sociologickém prostředí, s výjimkou finančních a kriminálních rizik, oblast rizika poměrně opomíjeným tématem a data nasbíraná ve výzkumu této práce poskytují informace o širokém spektru rizik, probírám zde rizika i v kontextu sociodemografie. Nejprve jsou adresovány *indexy rizika*, rizikové jevy a ochota podstupovat riziko v souvislosti s pohlavím a věkem a následně stručně se vzděláním a příjmem domácnosti.

V tabulce 12 jsou uvedeny vztahy mezi *indexy rizika* (*index obecného rizika*, *index ohrožení řádu* a *index individuálních rizik*), jednotlivými rizikovými jevy a věkem respondentů. Pro zkoumání vztahů mezi věkem a *indexy rizika*, byl vzhledem k povaze dat použit Pearsonův korelační koeficient, zatímco pro vztahy mezi věkem a jednotlivými rizikovými jevy Spearmanův korelační koeficient. Souhrnný *index obecného rizika* ukazuje, že s rostoucím věkem, roste i citlivost na rizika. Tento vztah je nejsilnější pro *index ohrožení řádu* ($r = 0,202$) a signifikantní na hladině spolehlivosti $p < 0,001$. Naopak nejslabší a nesignifikantní vztah je pro rizikový jev *řízení automobilu*. Stejně jako s věkem stoupá citlivost vůči rizikům, klesá zároveň ochota rizika podstupovat.

Tabulka 12 – Korelace mezi indexy rizik, jednotlivými rizikovými jevy a věkem

Indexy a rizikové jevy	r
Index ohrožení řádu	0,202***
Světové konflikty (např. války, terorismus, náboženské spory a další)	0,197***
Korupce, hospodářská kriminalita	0,161***
Kriminalita	0,154***
Přijímání zahraničních migrantů	0,149***
Extrémní sporty (např. horolezectví, skydiving, motocross a další)	0,143***
Gambling a rizikové investice	0,141***
Index obecného rizika	0,137***
Vlastní onemocnění covidem-19	0,124***
Index individuálních rizik	0,110***
Legální vlastnictví zbraní	0,045
Kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu	0,026
Jaderná energie	0,015
Řízení automobilu	0,003
Omezení spojená s pandemií covid-19	-0,009
Změna klimatu	-0,058
Ochota podstupovat rizika	-0,144***

Poznámka: r = Pearsonův nebo Spearmanův korelační koeficient, * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Pro zkoumání rozdílů v percepce rizika vzhledem k pohlaví byl pro každý *index rizika* a rizikový jev použit Mann-Whitneyovo U test⁸ a síla efektu byla následně změřena pomocí Cohenova d. V tabulce 13 jsou uvedeny hodnoty Cohenova d pro proměnné, u kterých byl nalezen statisticky významný rozdíl v rozptylech na hladině spolehlivosti p < 0,05 mezi muži a ženami. Z původních 17 rizikových jevů, *indexů rizika* a *ochoty podstupovat rizika* jsou

⁸ Tento test byl použit, protože zkoumané položky nemají normální rozdělení. Abnormalitu jejich rozdělení potvrzuje Shapiro-Wilkův test normality a tvar boxplotů a histogramů.

v závislosti na pohlaví signifikantně odlišné rozptyly 16 z nich. Pouze u *Gamblingu a rizikových investic* byl rozdíl nesignifikantní. Největší rozdíly v rozptylech jsou podle Cohenova *d* detekovány u *jaderné energie* a *indexu obecného rizika*, který zahrnuje všech 13 původních rizikových jevů. Pro *jadernou energii* nabývá Cohenovo *d* hodnoty 0,746 což lze interpretovat jako střední až silnější velikost účinku. Jinými slovy a podle nástroje Magnussona (2022), 77,3 % žen bude mít vyšší průměrnou hodnotu u *jaderné energie*, 70,8 % mužů a žen se bude překrývat a existuje 70,2 % šance, že náhodně vybraná žena bude mít vyšší hodnotu u tohoto rizikového jevu než náhodně vybraný muž.

Tabulka 13 – Síly efektů mezi pohlavím pro indexy rizika a rizikové jevy

Indexy a rizikové jevy	Cohenovo <i>d</i>
Jaderná energie	0,746
Index obecného rizika	0,583
Legální vlastnictví zbraní	0,522
Index ohrožení řádu	0,428
Kriminalita	0,419
Změna klimatu	0,376
Světové konflikty (např. války, terorismus, náboženské spory a další)	0,358
Přijímání zahraničních migrantů	0,327
Omezení spojená s pandemií covid-19	0,314
Ochota podstupovat rizika	0,286
Index individuálních rizik	0,259
Korupce, hospodářská kriminalita	0,216
Vlastní onemocnění covidem-19	0,213
Kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu	0,200
Řízení automobilu	0,153
Extrémní sporty (např. horolezectví, skydiving, motocross a další)	0,143

Tabulka číslo 14 uvádí průměrné hodnoty pro dva indexy a jeden rizikový jev v jednotlivých věkových skupinách pro muže a ženy. U těchto proměnných je rozdíl mezi pohlavími největší a *index ohrožení řádu* je zároveň v nejsilnějším vztahu s věkem. Srovnáme-li vzájemně jednotlivé věkové skupiny, nejvíce se od sebe liší u všech tří sledovaných proměnných kategorie 25 – 34 let (viz spodní řádky v buňkách). Tento rozdíl je největší u *jaderné energie*, kdy ženy ve věku 25 – 34 let hodnotí tento rizikový jev na sedmibodové škále jako téměř o dva body větší riziko pro českou společnost než muži ve stejném věku. Bez ohledu na pohlaví jsou respondenti ve věku 18 – 24 let nejvíce averzní k riziku a naopak věková skupina 55 – 64 let nejvíce citlivá na riziko a to ve třech adresovaných proměnných.

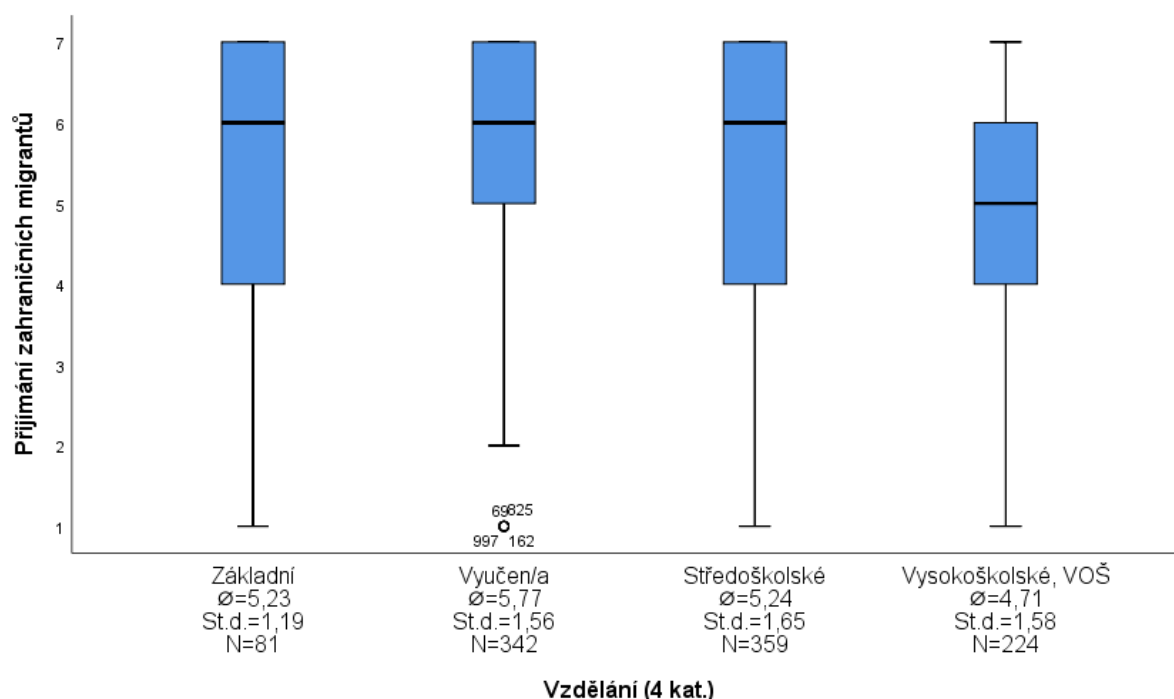
Tabulka 14 – Průměrné hodnoty a rozdíly vybraných rizik podle pohlaví a věkových kategorií

	Muži						Ženy					
	Celkem	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	Celkem	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Index obecného rizika	4,40 + 0,55	4,14 + 0,42	4,27 + 0,67	4,44 + 0,42	4,42 + 0,54	4,62 + 0,53	4,95 - 0,55	4,57 - 0,42	4,94 - 0,67	4,86 - 0,42	4,96 - 0,54	5,15 - 0,53
Index ohrožení řádu	5,36 + 0,47	4,61 + 0,50	5,03 + 0,67	5,25 + 0,38	5,22 + 0,63	5,69 + 0,31	5,83 - 0,47	5,11 - 0,50	5,71 - 0,67	5,63 - 0,38	5,85 - 0,63	6,00 - 0,31
Jaderná energie	3,38 + 1,38	3,43 + 0,88	3,19 + 1,86	3,52 + 1,17	3,34 + 1,23	3,42 + 1,56	4,76 - 1,38	4,31 - 0,88	5,05 - 1,86	4,69 - 1,17	4,57 - 1,23	4,98 - 1,56

Pro zkoumání vztahu mezi percepcí rizika a vzděláním byl vzhledem k povaze a rozdělení sledovaných proměnných použit Kruskalův–Wallisův test. Pomocí tohoto testu bylo zjištěno, že signifikantní rozdíly na hladině spolehlivosti $p > 0,05$ mezi jednotlivými vzdělanostními stupni (základní, vyučen/a, středoškolské, vysokoškolské a VOŠ) v souvislosti s percepcí rizika jsou patrné u 12 proměnných⁹. Síla efektu byla následně změřena pomocí Eta squared, kdy nejsilnější efekt byl naměřen u rizikového jevu *přijímání zahraničních migrantů*, který je znázorněn v grafu 1.

⁹ Vzhledem k cílům práce a pro stručnost uvádím pouze výčet proměnných: *ochota podstupovat rizika, omezení spojená s pandemií covid-19, vlastní onemocnění covidem-19, jaderná energie, extrémní sporty, přijímání zahraničních migrantů, korupce a hospodářská kriminalita, legální vlastnictví zbraní, světové konflikty, index obecného rizika, index ohrožení řádu, index individuálních rizik.*

Obrázek 6 – Srovnání rozdělení rizikového jevu přijímání migrantů podle vzdělání

Boxploty ukazují, že rozdělení proměnné *přijímání zahraničních migrantů* je vychýleno k vyšším hodnotám. Šikmost rozdělení je největší pro jedince se stupněm vzdělání – *vyučen/a*. Češi a Češky bez *vysokoškolského vzdělání, VOŠ* spatřují v *přijímání zahraničních migrantů* nejčastěji extrémní riziko (7). Obdobný efekt jako u rizikového jevu prezentovaného v grafu 1, pouze v menší míře, bylo možné sledovat i u zbývajících 11 proměnných. Zjednodušeně řečeno, lidé s vyšším stupněm vzdělání jsou více averzní vůči zkoumaným rizikům než jedinci s nižším stupněm vzdělání. Tabulka 15 uvádí síly vztahů mezi *indexy rizika*, rizikovými jevy a příjmem domácnosti za použití Pearsonova a Spearmanova korelačního koeficientu. U 11 z původních 17 proměnných byly detekovány signifikantní vztahy s příjmem domácnosti. Z toho vyplývá, že *příjem domácnosti* hraje důležitou roli v percepci rizika. Konkrétně s rostoucím příjmem domácnosti jsou respondenti více shovívaví vůči daným rizikům. Tento vztah je nejsilnější u rizikového jevu *jaderná energie* a nejslabší u *vlastního onemocnění covidem-19*.

Tabulka 15 – Korelace mezi indexy rizik, jednotlivými rizikovými jevy a příjmem domácnosti

Indexy a rizikové jevy	r
Jaderná energie	-0,214***
Přijímání zahraničních migrantů	-0,189***
Index obecného rizika	-0,162***
Legální vlastnictví zbraní	-0,154***
Index ohrožení řádu	-0,131***
Kriminalita	-0,131***
Omezení spojená s pandemií covid-19	-0,120***
Gambling a rizikové investice	-0,113**
Ochota podstupovat rizika	0,102*
Korupce, hospodářská kriminalita	-0,100*
Vlastní onemocnění covidem-19	-0,096*
Světové konflikty (např. války, terorismus, náboženské spory a další)	-0,061
Změna klimatu	-0,057
Extrémní sporty (např. horolezectví, skydiving, motocross a další)	-0,054
Index individuálních rizik	-0,044
Kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu	-0,027
Řízení automobilu	-0,011

Poznámka: r = Pearsonův nebo Spearmanův korelační koeficient, * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

8. 5. Regresní modely percepce rizika

Předchozí podkapitoly výsledků naznačují široké spektrum percepce rizika, které je ovlivněno řadou kulturních a sociálních faktorů. K zohlednění těchto faktorů byly v práci použity koncept kulturní kognice (Kahan, 2012), Schwartzovy (1992) hodnotové orientace a sociodemografické charakteristiky. Doposud byly v práci probrány vztahy těchto veličin s percepcí rizika a ochotou riskovat, ale nebyly zkoumány jejich souvislosti zároveň. Z tohoto důvodu jsou v následující části popsány čtyři regresní modely (tři modely lineární regrese a jeden model ordinální logistické regrese), které ukazují, jakým způsobem se vybrané veličiny podílejí na vnímání rizika. V modelech lineární regrese jsou závislými proměnnými indexy

percepce rizika zkonstruované v podkapitole 7. 1. (*index obecného rizika, index ohrožení řádu a index individuálních rizik*) a nezávislými proměnnými indexy kulturní kognice (*hierarchický světónázor, individualistický světónázor, pozitivní diskriminace a empatie a anti-individualismus*), indexy hodnotových orientací (hodnoty nejvyššího řádu – *individuální a kolektivní zájmy*) a sociodemografické charakteristiky (*pohlaví a věk*). Ostatní sociodemografické charakteristiky byly statisticky nesignifikantní a měly zanedbatelný vliv, a proto nevstupují do finálních regresních modelů. Do modelu ordinální logistické regrese vstupují stejné nezávislé proměnné a závislou proměnnou je *ochota podstupovat rizika*.

Regresní předpoklady jsou splněny u všech čtyř regresních modelů. U některých proměnných je sice narušen předpoklad normálního rozdělení, ale vzhledem k velikosti dotazovaného vzorku, a tudíž platnosti centrálního limitního teorému, nemá porušení normality příliš vážné následky. Nezávislé proměnné mezi sebou nejsou nikterak silně zkorelovány¹⁰ a zároveň jsou všechny ordinální a kardinální proměnné v lineárním vztahu k závislé proměnné. Předpoklad normality standardizovaných residuí byl ověřen pomocí histogramu standardizovaných residuí a bodového grafu, ve kterém byly na ose X vyneseny standardizované predikované hodnoty a na ose Y hodnoty standardizovaných reziduí. Přítomnost odlehlých pozorování byla vyvrácena na základě pravidla Cookova $D < 1$. U modelů lineární regrese vychází hodnota F testu menší než 0,5, tudíž nemůžeme zamítnout nulovou hypotézu a máme jistotu, že námi zjištěné R^2 můžeme očekávat ve sledované populaci (De Vaus, 2002, pp. 343–344). Modely lineární regrese jsou spíše slabší a vysvětlují menší podíly variance závislé proměnné (model 1 – 24 %, model 2 – 21 % a model 3 – 15 %). Pro model ordinální logistické regrese jsou předpoklady taktéž splněny a jedná na základě podílu pseudovariance 13 % se jedná o slabší model.

V prvním modelu (viz tabulka 17) pro závislou proměnnou *index obecného rizika* jsou na hladině spolehlivosti $p < 0,05$ signifikantní všechny proměnné, což potvrzuje platnost jejich vlivu na vysvětlovanou proměnnou. Hodnoty standardizovaných koeficientů ukazují, že největší vliv na závislou proměnnou má proměnná *pozitivní diskriminace a empatie* (odvozená od *egalitářského světónázoru*), následována proměnnými *pohlaví* a *hierarchismus*. Z nestandardizovaných koeficientů B vyplývá, že pokud se zvýší *pozitivní diskriminace a empatie* o jednotku, dojde k nárůstu *obecného indexu rizika* o 0,198 bodu. *Index obecného rizika* zahrnuje všech třináct zkoumaných rizikových jevů, a tudíž vypovídá o celkové

¹⁰ Nejsilnější vztah (0,426) je mezi indexy kulturní kognice *hierarchismus* a *individualismus*. Tento vztah byl probírán v podkapitole 8. 1.

percepci rizika v kontextu této práce. Proto lze proklamovat, že jedinci, kteří vyjadřují souhlas s výroky, že česká společnost je diskriminující jak proti menšinám, tak i ženám a podporují emotivnější chlapeckou výchovu¹¹, vnímají zkoumané rizikové jevy celkově jako větší hrozby pro českou společnost.

Tabulka 16 – Model 1 s indexem obecného rizika jako závislou proměnnou

	Nestandardizované		Standardizované	
	koeficienty		koeficienty	
	B	Std. Error	Beta	Signifikance
Konstanta	2,201	0,216		0,000
Pohlaví (muži = 0, ženy = 1)	0,396	0,053	0,214	0,000
Hierarchismus	0,148	0,028	0,167	0,000
Individualismus	0,088	0,036	0,075	0,016
Pozitivní disk. a emp.	0,198	0,027	0,226	0,000
Anti-individualismus	0,125	0,024	0,152	0,000
Individuální zájmy	0,073	0,033	0,063	0,029
Kolektivní zájmy	-0,085	0,032	-0,074	0,009
Věk	0,008	0,002	0,106	0,000

Poznámka: Adjustované $R^2 = 0,244$

Ze standardizovaných residuí modelu 2 (viz tabulka 18) pro *index ohrožení řádu* jako závislou proměnnou je patrné, že největší vliv na vývoj vysvětlované proměnné má *index hierarchismu*. Tímto se opět potvrzuje, že osoby s *hierarchickou* orientací se obávají rizik ohrožujících společenský systém více než ostatní a při srovnání s prvním modelem je patrné, že jejich obavy jsou v tomto případě větší. Proměnná *pozitivní diskriminace a empatie* v tomto modelu není signifikantní, tudíž lidé příklánějící se k těmto názorům spíše nemají obavy z rizik ohrožujících systém. V prvním i druhém modelu jsou patrné signifikantní ale velmi slabé vztahy, které dokazují, že s rostoucí orientací na *kolektivní zájmy* klesá znepokojení ohledně sledovaných rizik a naopak s příklonem k *individuálním zájmům* roste. O *individualismu* a *anti-individualismu* lze konstatovat, že s příklonem k těmto světónázorům

¹¹ Tyto stanoviska jsou obsažena ve výrocích tvořících *index pozitivní diskriminace a empatie*.

těž roste citlivost vůči sledovaným indexům rizika, kdy tento efekt je silnější v prvním modelu pro *anti-individualismus* a v druhém modelu pro *individualismus*.

Tabulka 17 – Model 2 s indexem ohrožení řádu jako závislou proměnnou

	Nestandardizované		Standardizované	
	koeficienty		koeficienty	
	B	Std. Error	Beta	Signifikance
Konstanta	2,700	0,275		0,000
Pohlaví (muži = 0, ženy = 1)	0,462	0,068	0,199	0,000
Hierarchismus	0,291	0,036	0,262	0,000
Individualismus	0,180	0,046	0,123	0,000
Pozitivní disk. a emp.	0,027	0,034	0,025	0,428
Anti-individualismus	0,070	0,030	0,068	0,021
Individuální zájmy	0,104	0,042	0,073	0,014
Kolektivní zájmy	-0,132	0,041	-0,092	0,001
Věk	0,010	0,003	0,111	0,000

Poznámka: Adjustované $R^2 = 0,213$

U třetího regresního modelu (tabulka 19), vychází podobný, ale silnější vztah než u prvního modelu a to, že index *pozitivní diskriminace a empatie* má největší vliv na sledovanou proměnnou. Jinými slovy, citlivost vůči *individuálním rizikům* roste nejvíce s preferencemi *pozitivní diskriminace a empatie*. *Individualismus* se ukazuje jako nesignifikantní, tudíž lidé orientující se tímto směrem nemají ze zahrnutých individuálních rizik příliš obavy. Naopak lidé přiklánějící se k *anti-individualismu* neboli směru odvozeného od *komunitářského světónázoru* proklamujícího větší zásahy ze strany státu, mají obavy z těchto rizik obavy znatelně větší. V neposlední řadě napříč všemi třemi modely je vidět, že s přibývajícím věkem roste averze k riziku a že ženy jsou obecně více citlivé vůči sledovaným rizikovým jevům. Efekt pohlaví je nejslabší ve třetím modelu a signifikantní pouze na hladině spolehlivosti $p = 0,06$, což vypovídá o tom, že ženy nemají takové obavy z individuálních rizikových jevů zahrnutých v indexu rizika třetího modelu, ale spíše například z kriminální rizik zahrnutých v indexu rizika druhého modelu.

Tabulka 18 – Model 3 s indexem individuálních rizik jako závislou proměnnou

	Nestandardizované		Standardizované	
	koeficienty		koeficienty	
	B	Std. Error	Beta	Signifikance
Konstanta	1,827	0,274		0,000
Pohlaví (muži = 0, ženy = 1)	0,127	0,068	0,057	0,060
Hierarchismus	0,076	0,036	0,071	0,035
Individualismus	-0,031	0,046	-0,022	0,508
Pozitivní disk. a emp.	0,270	0,034	0,256	0,000
Anti-individualismus	0,190	0,030	0,193	0,000
Individuální zájmy	0,060	0,042	0,044	0,154
Kolektivní zájmy	-0,062	0,041	-0,045	0,130
Věk	0,010	0,003	0,119	0,000

Poznámka: Adjustované $R^2 = 0,154$

Model ordinální logistické regrese (tabulka 19) ukazuje, že zatímco všechny světonázory kulturní kognice nemají signifikantní vliv na *ochotu podstupovat rizika*, věk, pohlaví a hodnotové orientace nejvyššího řádu na ni naopak signifikantní efekt mají. Orientace na *individuální zájmy*, je spojena s negativním efektem na neochotu podstupovat rizika, tedy pozitivním efektem na *ochotu podstupovat rizika*. Opačně orientace na *kolektivní zájmy*, je spojena s pozitivním efektem, tedy negativním efektem na *ochotu podstupovat rizika*. Z toho vyplývá, že příklon k *individuálním zájmům* indikuje větší ochotu riskovat a sklon ke *kolektivním zájmům* averznější postoj k riskování. Zároveň z hlediska pohlaví platí, že muži jsou s větší pravděpodobností shovívavější vůči riskování.

Tabulka 19 – Model 4 s ochotou riskovat jako závislou proměnnou

Odhady parametrů			
	Estimate	Std. Error	Signifikance
Hierarchismus	0,013	0,062	0,833
Individualismus	0,152	0,080	0,057
Pozitivní disk. a emp.	0,051	0,059	0,388
Anti-individualismus	0,021	0,053	0,690
Individuální zájmy	-0,693	0,086	0,000
Kolektivní zájmy	0,379	0,082	0,000
Věk	-0,009	0,003	0,097
Pohlaví – ženy	0,462	0,118	0,000
Pohlaví – muži	0,000		

Poznámka: Nagelkerke $R^2 = 0,130$

Zjištění v podkapitolách 8. 1. a 8. 2. ukazují, že světonázory kulturní kognice jsou celkově vhodnější a úspěšnější při zkoumání percepce rizika vycházející ze zkoumaných rizikových jevů a že hodnotové orientace naopak lépe rozklíčovávají *ochotu podstupovat rizika*. Tyto tendence lze sledovat i u jednotlivých regresních modelů. Opomineme-li sociodemografické charakteristiky, percepce rizika (neboli variance závislých proměnných lineárních regresních modelů) je vysvětlena především světonázory kulturní kognice. O jednotlivých kulturních světonázorech kulturní kognice lze uvést následující. Podle vytvořených regresních modelů projevují celkově největší obavy *hierarchisté* z rizik ohrožujících sociální řád a dále pak *egalitáři* (respektive lidé orientující směrem k *pozitivní diskriminaci a empatii*) z individuálních rizik. Co se týče *individualistů*, projevují stejně jako *hierarchisté* obavy primárně k řád ohrožujícím rizikům, jen v menší míře. *Komunitáři* (neboli lidé preferující *anti-individualismus*) se obdobně jako *egalitáři* vyznačují obavami z individuálních rizik. Ohledně věku a pohlaví platí, že starší lidé vidí ve sledovaných rizikách větší nebezpečí než mladší lidé a že ženy jsou více averzní k rizikům než muži.

Hodnotové orientace se sice nepodílejí na vysvětlení percepce rizika, ale zase na rozdíl od kulturní kognice a jejich světonázorů přispívají v modelu ordinální logistické regrese k pochopení ochoty riskovat. Zjednodušeně řečeno, lidé orientovaní na *kolektivní zájmy* budou spíše ochotni riskovat a lidé preferující *kolektivní zájmy* se budou s větší pravděpodobností rizikům vyhýbat.

9. Diskuze

Tato diplomová práce byla primárně motivována otázkou, zda je možné aplikovat kulturní teorii rizika Mary Douglasové a Aarona Wildavského (1983) na český vzorek populace. Tento úkol je poměrně problematický, protože dlouhá léta neexistoval nástroj, který by nabízel způsob empirického ověření této teorie. To se změnilo až v devadesátých letech, kdy ve spolupráci Wildavského a jeho studenta Karla Daka vznikl kvantitativní nástroj k měření kulturních světonázorů původní teorie odvozených od její *grid/group typologie* (*hierarchický, individualistický, egalitářský a fatalistický*) (viz například Dake, 1990; Wildavsky & Dake, 1990). V reakci na tento nástroj přichází o více než dvacet let později Dan Kahan se svým konceptem kulturní kognice, který taktéž měří kulturní světonázory, ale údajně nabízí spolehlivější empirický aparát (Kahan, 2012). Johnson & Swedlow (2020) a Xue et al. (2014) a další se pokoušeli zodpovědět, který z dvou přístupů je vhodnější, ale nikdo nedošel k jasné odpovědi. Vhodným navázáním na tuto práci by proto bylo otestovat v českém prostředí i Dakův přístup a následně porovnat oba přístupu obdobně jako činí zmíněné články. Druhou, náročnější možností je dotázat v jednom výzkumu oba způsoby, jak učinil Xue et al. (2016), a následně vytvořil kombinovaný nástroj. Třetí a zároveň poslední možností je na základě zjištění z této práce upravit dotazované výroky *grid* a *group* škály, tak aby lépe odpovídali českému kulturnímu prostředí. Tato varianta je pravděpodobně nejspolehlivější ale zároveň nejnáročnější. Nicméně Lord (2018) ji poměrně přesvědčivě aplikoval na anglickém vzorku a došel k uspokojivějším výsledkům než předešlé studie uplatňující Dakeovu nebo Kahanovu metodiku.

Pro účely této práce byl nakonec zvolen Kahanův přístup, který se projevil jako částečně přenositelný do českého prostředí. Zatímco *egalitářský* a *komunitářský světonázor* se nepodařilo spolehlivě změřit, *světonázory hierarchismu* a *individualismu* se projevily jako vcelku validní. Podobné výsledky reportují Sposato & Hampl (2018) v Rakousku a Johnson & Swedlow (2020) dokonce v Americe, kde přístup vznikl, čímž vzniká otázka, zdali není namístě upravit měřicí nástroje pro dva problematické světonázory. V práci byly nakonec podle Kahanovy metodiky zkonstruovány indexy pro *hierarchický* a *individualistický světonázor* a následně explorativní metodou dva nové indexy odvozené od položek *egalitářského* a *komunitářského světonázoru*. Zvolením tohoto postupu dochází bohužel k odklonu od Kahanova metodologického předpokladu dvou kontinuálních škál pro každou z dimenzí sociability původní typologie kulturní teorie, *hierarchie-egalitarismus* pro dimenzi *grid* a *individualismus-komunitarismus* pro dimenzi *group*. Podobným způsobem pracuje

s kulturními světonázory Dake, čímž narážíme na potřebu ověřit jeho přístup na české populaci a následně srovnat s Kahanovou kulturní kognicí.

Přestože se od sebe kulturní teorie a kulturní kognice liší vymezením a pojetím prvků *typologie grid/group* (kulturní kognice nabízí odlišné schéma, ve kterém je místo původního *fatalismu* nově *komunitarismus*), obě vychází z premisy, že jedinci si utvářejí názory a úsudky na rizika (percepci rizika) podle povahy skupin, jejichž jsou součástí (*group*) a v návaznosti na míru, do které se cítí být zainteresovaní do daných skupin (*grid*) (Douglas & Wildavsky, 1983; Kahan, 2012; Tansey & Riordan, 1999). Jako konsenzuální v oblasti výzkumu kulturní teorie lze brát závěr, že jedinci hlásící se k *egalitářskému světonázoru* inklinují více k environmentálním rizikům (Xue et al., 2014, 2016) a to například na úkor rizik ohrožujících sociální řád. Příklon *egalitářů* k environmentálním rizikům zaujímá centrální pozici v kulturní teorii a dal popud k jejímu vzniku (Douglas & Wildavsky, 1983). Ačkoliv nebylo v práci možné změřit *egalitářský světonázor*, bylo dosaženo identické zjištění pro index zkonstruovaný z *egalitářských* výroků. Téma environmentálních rizik je v kontextu kulturní teorie pravděpodobně nejvíce probíraným tématem, a proto by bylo určitě namístě mu v navazujícím výzkumu sociálních rizik věnovat větší pozornost. Nyní, když už je ověřené, že existuje souvislost mezi environmentálními riziky a kulturní kognicí i v českém prostředí, nabízí se možnost zaměřit se konkrétně na ně. Bylo by například možné využít metodu Leiserowitze & Allena (2003), kteří vytvořili obšrný index pro vnímání rizika klimatické změny a úspěšně jen testovali ve vztahu k Dakeově přístupu kulturní teorie.

Vedle kulturní kognice je v práci řešena i souvislost percepce rizika se Schwartzovými (1992) hodnotovými orientacemi. Výsledky ukázaly, že zatímco světonázory kulturní kognice jsou vhodnější pro odhalování odlišností v rámci konkrétních rizikových jevů i souhrnných indexech percepce rizika pro českou společnost, hodnotové orientace zase lépe mapují rozdíly v ochotě podstupovat rizika. Proto nelze jasně říci, který z dvou přístupů je vhodnější pro výzkum percepce rizika, ale lze pouze uvést, že kulturní kognice je úspěšnější při vysvětlování celospolečenských rizik, zatímco hodnotové orientace zase v rovině podstupování rizik.

10. Závěr

Tato práce odpovídá na otázku, jaká je souvislost percepce rizika se světonázory kulturní kognicí a hodnotovou orientací české populace. Výsledky ukazují, že percepci rizika ovlivňují obě dvě zmíněné veličiny. Regresní analýzy odhalily, že pro vysvětlení percepce rizika v celospolečenském kontextu je vhodnější koncept kulturní kognice a naopak hodnotové orientace lépe vysvětlují ochotu riskovat. Tyto zjištění souhlasí s metodologickými východisky obou přístupů, podle kterých se kulturní kognice orientuje spíše na strukturu a hodnotové orientace na individuální lidské hodnoty (Kahan, 2012; Schwartz, 1992).

Konfirmační faktorová analýza ukázala, že z Kahanova konceptu kulturní kognice (2012) jsou do českého prostředí přenositelné pouze dva ze čtyř kulturních světonázorů – *index hierarchismu* a *individualismu*, čímž se potvrdila **hypotéza 1**. Z výrokových položek pro dva nepřenositelné světonázory byly pomocí explorační faktorové analýzy sestrojeny dva indexy reprezentující orientace zbývajících světonázorů. Těmito indexy jsou *pozitivní diskriminace a empatie* a *anti-individualismus*. Následně byly analyzovány vztahy všech čtyř indexů/světonázorů s jednotlivými rizikovými jevy. Nejsilnější signifikantní vztahy byly nalezeny mezi *hierarchickým světonázorem* a rizikovými jevy *přijímání zahraničních migrantů* ($r = 0,421$) a *indexem ohrožení řádu* ($r = 0,348$), dále například mezi *indexem pozitivní diskriminace a empatie*, odvozeného od *egalitářských* výroků, a environmentálními riziky (*jaderná energie* – $r = 0,273$ a *klimatická změna* – $r = 0,312$). Všechny tyto čtyři vztahy potvrzují základní premisy kulturní teorie a to, že *egalitáři* jsou více citliví vůči environmentálním rizikům a *hierarchisté* vůči rizikům jdoucím proti společenskému řádu (Douglas & Wildavsky, 1983), a shodují se s empirickými zjištění v dalších státech, pro environmentální rizika viz Xue et al. (2014, 2016) a pro řád ohrožující rizika Kahan (2012) a Marris et al. (1998). Tímto se zároveň potvrdily **hypotézy 2 a 3**.

Pro zkoumání vztahů mezi percepcí rizika, ochotou riskovat a hodnotovými orientacemi byly sestrojeny indexy pro hodnoty nižších a vyšších řádů. Napříč všemi hodnotami ve vztahu k percepci rizika nebyly zaznamenány nikterak silné vztahy, snad jen že hodnota *bezpečnosti* koreluje s *indexem ohrožení řádu* ve vztahu o síle $r = 0,220$. Podstatně silnější vztahy byly nalezeny mezi jednotlivými hodnotami a *ochotou podstupovat rizika*, zejména pak pro hodnotu *stimulace* ($r = 0,378$). Dále lze v rámci hodnotovým orientací konstatovat, že jak u percepce rizika, tak ve větší míře u ochoty riskovat, platí, že jedinci

orientovaní na *kolektivní zájmy* jsou celkově více citliví vůči rizikům než jedinci přiklánějící se k *individuálním zájmům*. Mezi hodnotovými orientacemi a světonázory kulturní kognice jsou spíše slabší vztahy a to pravděpodobně protože každý z konceptů adresuje jiné aspekty rizika. Hodnotové orientace spíše individuální charakter rizik a světonázory kulturní kognice zase spíše celospolečenský charakter rizik. Nicméně pro potvrzení tohoto tvrzení, by bylo zapotřebí detailnějších analýz. Z hlediska sociodemografie došlo k potvrzení **hypotézy 4** a to, že ženy jsou více averzní k riziku. To vyplývá z toho, že u souhrnného indexu *obecného rizika* jsou nalezeny mezi muži a ženami signifikantní rozdíly v hodnocení. Dále bylo zjištěno, že s rostoucím věkem roste averze vůči riziku a opačný efekt bylo možné sledovat u vzdělání a příjmu domácnosti.

V práci byl kladen největší důraz na kulturní teorii potažmo kulturní kognici, která nabízí způsob jejího empirického ověření, a její vztah k percepci rizika. Jak je již avizováno v diskuzi, u kulturní kognice se jednalo o vůbec první aplikaci tohoto konceptu do českého prostředí a u hodnotových orientací o první zasazení přístupu do výzkumu rizik. Z těchto důvodů se práce nezaměřuje na konkrétní oblast rizika, což se velmi nabízí pro budoucí výzkum. V neposlední řadě se dále nabízí použít jiné způsoby a nástroje pro měření percepce rizika, například deklarovaná a projevená rozhodnutí (původně viz Starr, 1969) nebo další z mnoha metod podle Slovic (2000), které nebylo v České republice doposud testovány. Oblast rizika a jeho výzkum je v prostředí české sociologie spíše opomíjeným polem, a proto v neposlední řadě doufám, že tato diplomová práce dobře poslouží případným jedincům zájímajícím se o toto téma.

Zdroje

- Anýžová, P. (2014). The Comparability of Schwartz's Human Values Scale in International Data. *Czech Sociological Review*, 50(4), 547–580.
<https://doi.org/10.13060/00380288.2014.50.4.108>
- Ariely, D. (2009). *Jak drahé je zdarma?* Práh.
- Aven, T., & Renn, O. (2009). On risk defined as an event where the outcome is uncertain. *Journal of Risk Research*, 12(1), 1–11. <https://doi.org/10.1080/13669870802488883>
- Bellaby, P. (2008). To Risk or Not To Risk? Uses and Limitations of Mary Douglas on Risk-Acceptability for Understanding Health and Safety at Work and Road Accidents. *The Sociological Review*, 38, 465–483. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1990.tb00920.x>
- Boholm, Å. (1996). Risk perception and social anthropology: Critique of cultural theory. *Ethnos*, 61(1–2), 64–84. <https://doi.org/10.1080/00141844.1996.9981528>
- Braman, D., & Kahan, D. M. (2003). More Statistics, Less Persuasion: A Cultural Theory of Gun-Risk Perceptions. *University of Pennsylvania Law Review*, 151(5), 1291–1327.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.286205>
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Press.
- Buriánek, J. (2001). Bezpečnostní rizika a jejich percepce českou veřejností. *Czech Sociological Review*, 37(1), 43–64. <https://doi.org/10.13060/00380288.2001.37.1.08>
- Buriánek, J. (2020). Kriminalita, její vnímání a důsledky pro chování lidí. In J. Buriánek & E. Richter (Eds.), *Život v průsečíku rizik* (pp. 109–127). Karolinum.
- Byrnes, J., Miller, D., & Schafer, W. (1999). Gender Differences in Risk Taking: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 125, 367–383. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.3.367>
- Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 98–104. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.1.98>
- Dake, K. (1990). *Technology on Trial: Orienting Dispositions Toward Environmental and Health Standards* [Doctoral dissertation]. University of California.

- Dake, K. (1991). Orienting Dispositions in the Perception of Risk: An Analysis of Contemporary Worldviews and Cultural Biases. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 22(1), 61–82. <https://doi.org/10.1177/0022022191221006>
- Dake, K. (1992). Myths of Nature: Culture and the Social Construction of Risk. *Journal of Social Issues*, 48(4), 21–37. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1992.tb01943.x>
- Dake, K., & Wildavsky, A. (1991). Individual Differences in Risk Perception and Risk-Taking Preferences. In B. J. Garrick & W. C. Gekler (Eds.), *The Analysis, Communication, and Perception of Risk* (pp. 15–24). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2370-7_2
- De Groot, J. I. M., Steg, L., & Poortinga, W. (2013). Values, Perceived Risks and Benefits, and Acceptability of Nuclear Energy: Acceptability of Nuclear Energy. *Risk Analysis*, 33(2), 307–317. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2012.01845.x>
- De Vaus, D. A. (2002). *Analyzing social science data*. SAGE.
- Dohmen, T., Falk, A., Huffman, D., Sunde, U., Schupp, J., & Wagner, G. G. (2011). Individual Risk Attitudes: Measurement, Determinants, and Behavioral Consequences. *Journal of the European Economic Association*, 9(3), 522–550. <https://doi.org/10.1111/j.1542-4774.2011.01015.x>
- Douglas, M. (1966). *Purity and danger: An analysis of the concepts of pollution and taboo*. Routledge.
- Douglas, M. (1970). *Natural Symbols: Explorations in Cosmology* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203426623>
- Douglas, M. (1978). *Cultural bias*. Royal Anthropological Institute.
- Douglas, M. (1979). Taboo. In *Man, Myth, and Magic: The Illustrated Encyclopedia of Mythology, Religion, and the Unknown* (Vol. 20, pp. 2767–2771).
- Douglas, M. (1982). Introduction to grid/group analysis. In M. Douglas (Ed.), *Essays in the Sociology of Perception* (pp. 1–8). Routledge & Kegan Paul.

Douglas, M. (1985). *Risk acceptability according to the social sciences*. Russell Sage Foundation.

Douglas, M. (1992). *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203430866>

Douglas, M. (1996). In the Wilderness: The Doctrine of Defilement in the Book of Numbers, Sheffield: JSOT Press, 1993. *Religion*, 26(1), 69–89. <https://doi.org/10.1006/reli.1996.0005>

Douglas, M., & Wildavsky, A. (1983). *Risk and culture: An essay on the selection of technological and environmental dangers*. Univ. of California Press.

Finucane, M. L., & Holup, J. L. (2005). Psychosocial and cultural factors affecting the perceived risk of genetically modified food: An overview of the literature. *Social Science & Medicine*, 60(7), 1603–1612. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.08.007>

Fischhoff, B., & Kadvany, J. (2011). *Risk: A Very Short Introduction*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199576203.001.0001>

Giddens, A. (2013). *Sociologie* (6th edition). Argo.

Gross, J. L., & Rayner, S. (1985). *Measuring culture: A paradigm for the analysis of social organization*. Columbia University Press.

Harris, C. R., Jenkins, M., & Glaser, D. (2006). Gender differences in risk assessment: Why do women take fewer risks than men? *Judgment and Decision Making*, 1, 48–63.
<https://doi.org/10.1017/S1930297500000346>

Hendl, J. (2015). *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat* (Páté, rozšířené vydání). Portál.

Ivanisevic, J., & Nordenstedt, H. (2010). Values in risk perception—A study of the relationship between values and risk perception in three countries. *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies*, 3. <https://doi.org/10.4102/jamba.v3i1.34>

Johnson, B. B., Brandt, M., Swedlow, B., & Turner-Zwinkels, F. (2022). How Alike Are Political Values Measures?: Comparing Measures of Universal Values, Moral Foundations,

Cultural Theory, and Cultural Cognition Theory. *SSRN Electronic Journal*.

<https://doi.org/10.2139/ssrn.4050134>

Johnson, B. B., & Swedlow, B. (2020). Comparing cultural theory and cultural cognition theory survey measures to each other and as explanations for judged risk. *Journal of Risk Research*, 23(10), 1278–1300. <https://doi.org/10.1080/13669877.2019.1646310>

Johnson, B. B., Swedlow, B., & Mayorga, M. W. (2021). Cultural theory and cultural cognition theory survey measures: Confirmatory factoring and predictive validity of factor scores for judged risk. *Journal of Risk Research*, 23(11), 1467–1490.

<https://doi.org/10.1080/13669877.2019.1687577>

Jones, M. D. (2011). Leading the Way to Compromise? Cultural Theory and Climate Change Opinion. *PS: Political Science & Politics*, 44(4), 720–725. Cambridge Core.

<https://doi.org/10.1017/S104909651100134X>

Kahan, D. M. (2012). Cultural Cognition as a Conception of the Cultural Theory of Risk. In S. Roeser, R. Hillerbrand, P. Sandin, & M. Peterson (Eds.), *Handbook of Risk Theory: Epistemology, Decision Theory, Ethics, and Social Implications of Risk* (pp. 725–759). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-1433-5_28

Kahan, D. M., Braman, D., Gastil, J., Slovic, P., & Mertz, C. K. (2007). Culture and Identity-Protective Cognition: Explaining the White-Male Effect in Risk Perception. *Journal of Empirical Legal Studies*, 4(3), 465–505. <https://doi.org/10.1111/j.1740-1461.2007.00097.x>

Kahan, D. M., Hoffman, D., Evans, D., Devins, N., Lucci, E., & Cheng, K. (2016). Ideology" or 'Situation sense'? An experimental investigation of motivated reasoning and professional judgment. *Working Paper*, 164, 349–439.

Kahan, D. M., Jenkins-Smith, H., & Braman, D. (2011). Cultural cognition of scientific consensus. *Journal of Risk Research*, 14(2), 147–174.

<https://doi.org/10.1080/13669877.2010.511246>

Kahan, D. M., Peters, E., Wittlin, M., Slovic, P., Ouellette, L. L., Braman, D., & Mandel, G. (2012). The polarizing impact of science literacy and numeracy on perceived climate change risks. *Nature Climate Change*, 2(10), 732–735. <https://doi.org/10.1038/nclimate1547>

- Kahneman, D. (2012). *Myšlení: Rychlé a pomalé*. Jan Melvil.
- Kaiser, H. F. (1960). Directional statistical decisions. *Psychological Review*, 67(3), 160–167.
<https://doi.org/10.1037/h0047595>
- Kemshall, H. (2014). Conflicting rationalities of risk: Disputing risk in social policy – reflecting on 35 years of researching risk. *Health, Risk & Society*, 16(5), 398–416.
<https://doi.org/10.1080/13698575.2014.934208>
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling, 2nd ed.* (pp. xviii, 366). Guilford Press.
- Kyselá, E. (2015). Teorie vnímání rizik: Od psychologie k sociologii mezi daným a konstrukcí. *AUC PHILOSOPHICA ET HISTORICA*, 2013(2), 35–57.
<https://doi.org/10.14712/24647055.2014.2>
- Leiserowitz, A., & Allen, A. (2003). *Global Warming in the American Mind: The Roles of Affect, Imagery, and Worldviews in Risk Perception, Policy Preferences and Behavior* [Doctoral dissertation]. University of Oregon.
- Lidskog, R., & Sundqvist, G. (2012). Sociology of Risk. In S. Roeser, R. Hillerbrand, P. Sandin, & M. Peterson (Eds.), *Handbook of Risk Theory: Epistemology, Decision Theory, Ethics, and Social Implications of Risk* (pp. 1001–1027). Springer Netherlands.
https://doi.org/10.1007/978-94-007-1433-5_40
- Liu, Z., & Yang, J. (2021). Public Support for COVID-19 Responses: Cultural Cognition, Risk Perception, and Emotions. *Health Communication*, 1–11.
<https://doi.org/10.1080/10410236.2021.1965710>
- Lord, J. (2018). *Cultural Worldviews and Risk Perceptions: Development and Validation of the United Kingdom Worldview Scales* [Doctoral dissertation]. Cardiff University.
- Luhmann, N., Barrell, R., Stehr, N., & Bechmann, G. (2017). *Risk: A Sociological Theory* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315128665>
- Lupton, D., & Tulloch, J. (2002). ‘Life would be pretty dull without risk’: Voluntary risk-taking and its pleasures. *Health, Risk & Society*, 4(2), 113–124.
<https://doi.org/10.1080/13698570220137015>

- Lyng, S. (1990). Edgework: A Social Psychological Analysis of Voluntary Risk Taking. *American Journal of Sociology*, 95(4), 851–886. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/2780644>
- Magnusson, K. (2022). *Interpreting Cohen's d effect size: An interactive visualization* (Version 2.6.0) [Web App]. R Psychologist. <https://rpsychologist.com/cohend/>
- Mamadouh, V. (1999). Grid-group cultural theory: An introduction. *GeoJournal*, 47(3), 395–409. <https://doi.org/10.1023/A:1007024008646>
- Marris, C., Langford, I. H., & O’Riordan, T. (1998). A Quantitative Test of the Cultural Theory of Risk Perceptions: Comparison with the Psychometric Paradigm. *Risk Analysis*, 18(5), 635–647. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1998.tb00376.x>
- Micic, T. (2016). Risk reality vs risk perception. *Journal of Risk Research*, 19(10), 1261–1274. <https://doi.org/10.1080/13669877.2015.1121900>
- Nicholson, N., Soane, E., Fenton-O’Creevy, M., & Willman, P. (2005). Personality and domain-specific risk taking. *Journal of Risk Research*, 8(2), 157–176. <https://doi.org/10.1080/1366987032000123856>
- Ostrander, D. (1982). One- and two-dimensional models of the distribution of beliefs. In M. Douglas (Ed.), *Essays in the sociology of perception* (pp. 14–30). Routledge & Kegan Paul.
- Pennings, J. M. E., & Grossman, D. B. (2008). Responding to crises and disasters: The role of risk attitudes and risk perceptions. *Disasters*, 32(3), 434–448. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2008.01048.x>
- Rayner, S. (1986). Management of Radiation Hazards in Hospitals: Plural Rationalities in a Single Institution. *Social Studies of Science*, 16(4), 573–591. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/285054>
- Rayner, S. (1992). Cultural theory and risk analysis. In S. Krimsky & D. Golding (Eds.), *Social Theories of Risk* (pp. 83–115). Praeger.
- Renn, O. (1992). Concepts of risk: A classification. In S. Krimsky & D. Golding (Eds.), *Social Theories of Risk*. (pp. 53–79). Westport.

- Renn, O. (1998). Three decades of risk research: Accomplishments and new challenges. *Journal of Risk Research*, *1*(1), 49–71. <https://doi.org/10.1080/136698798377321>
- Ripberger, J. T., Gupta, K., Silva, C. L., & Jenkins-Smith, H. C. (2014). Cultural Theory and the Measurement of Deep Core Beliefs Within the Advocacy Coalition Framework: Cultural Theory and the Measurement of Deep Core Beliefs. *Policy Studies Journal*, *42*(4), 509–527. <https://doi.org/10.1111/psj.12074>
- Rippl, S. (2002). Cultural Theory and Risk Perception: A Proposal for a Better Measurement. *Journal of Risk Research*, *5*, 147–165. <https://doi.org/10.1080/13669870110042598>
- Robinson, R. R. (2016). Cultural Change and Policy Images in Policy Subsystems: Cultural Change in Policy Subsystems. *Public Administration*, *94*(4), 953–969. <https://doi.org/10.1111/padm.12215>
- Roccatò, M., Barni, D., Russo, S., & Vieno, A. (2017). Criminal and economic threats, personal values, and psychological reactions to crime. *Psicologia Sociale*, *12*, 307–316. <https://doi.org/10.1482/87887>
- Roeser, S., Hillerbrand, R., Sandin, P., & Peterson, M. (Eds.). (2012). *Handbook of Risk Theory: Epistemology, Decision Theory, Ethics, and Social Implications of Risk*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-1433-5>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 25, pp. 1–65). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S. H. (2003). A proposal for measuring value orientations across nations. *Questionnaire Package of ESS*, 259–290.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, *2*(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, *53*, 550–562. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.3.550>

- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the Cross-Cultural Validity of the Theory of Basic Human Values with a Different Method of Measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519–542. <https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>
- Sjöberg, L. (2003). Distal factors in risk perception. *Journal of Risk Research*, 6(3), 187–211. <https://doi.org/10.1080/1366987032000088847>
- Slimak, M. W., & Dietz, T. (2006). Personal Values, Beliefs, and Ecological Risk Perception. *Risk Analysis*, 26(6), 1689–1705. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2006.00832.x>
- Slovic, P. (2000). *The perception of risk*. Earthscan Publications.
- Soukup, P. (2021). Factor Analysis as a Known Unknown—Principal Component Analysis with a Varimax Rotation Is Not Always the Ideal Approach. *Czech Sociological Review*, 57(4), 455–484. <https://doi.org/10.13060/csr.2021.021>
- Sposato, R. G., & Hampl, N. (2018). Worldviews as predictors of wind and solar energy support in Austria: Bridging social acceptance and risk perception research. *Energy Research & Social Science*, 42, 237–246. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.03.012>
- Starr, C. (1969). Social Benefit versus Technological Risk: What is our society willing to pay for safety? *Science*, 165(3899), 1232–1238. <https://doi.org/10.1126/science.165.3899.1232>
- Taarup-Esbensen, J. (2019). Making Sense of Risk—A Sociological Perspective on the Management of Risk. *Risk Analysis*, 39(4), 749–760. <https://doi.org/10.1111/risa.13211>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics, 5th ed.* (pp. xxvii, 980). Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Tansey, J. & Riordan. (1999). Cultural theory and risk: A review. *Health, Risk and Society*, 1. <https://doi.org/10.1080/13698579908407008>
- Thompson, M. (1982). A three-dimensional model. In M. Douglas (Ed.), *Essays in the Sociology of Perception* (pp. 31–63). Routledge & Kegan Paul.
- Thompson, M., Ellis, R., & Wildavsky, A. (1990). *Cultural Theory*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429501180>

Trousset, S., Gupta, K., Jenkins-Smith, H., Silva, C. L., & Herron, K. (2015). Degrees of Engagement: Using Cultural Worldviews to Explain Variations in Public Preferences for Engagement in the Policy Process: Preferences for Engagement in the Policy Process. *Policy Studies Journal*, 43(1), 44–69. <https://doi.org/10.1111/psj.12083>

Tulloch, J., & Lupton, D. (2003). *Risk and everyday life*. Sage Publications.

Van Der Linden, S. (2015). The social-psychological determinants of climate change risk perceptions: Towards a comprehensive model. *Journal of Environmental Psychology*, 41, 112–124. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.11.012>

Verweij, M., Luan, S., & Nowacki, M. (2011). How to Test Cultural Theory: Suggestions for Future Research. *PS: Political Science & Politics*, 44(4), 745–748. <https://doi.org/10.1017/S1049096511001399>

Wildavsky, A., & Dake, K. (1990). Theories of Risk Perception: Who Fears What and Why? *Daedalus*, 119(4), 41–60. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/20025337>

Wilkinson, I. (2001). Social Theories of Risk Perception: At Once Indispensable and Insufficient. *Current Sociology - CURR SOCIOLOGIA*, 49, 1–22. <https://doi.org/10.1177/0011392101049001002>

Willis, H. H., DeKay, M. L., Morgan, M. G., Florig, H. K., & Fischbeck, P. S. (2004). Ecological Risk Ranking: Development and Evaluation of a Method for Improving Public Participation in Environmental Decision Making. *Risk Analysis*, 24(2), 363–378. <https://doi.org/10.1111/j.0272-4332.2004.00438.x>

Xue, W., Hine, D. W., Loi, N. M., Thorsteinsson, E. B., & Phillips, W. J. (2014). Cultural worldviews and environmental risk perceptions: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 249–258. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.07.002>

Xue, W., Hine, D. W., Marks, A. D. G., Phillips, W. J., & Zhao, S. (2016). Cultural worldviews and climate change: A view from China. *Asian Journal of Social Psychology*, 19(2), 134–144. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12116>

Zhang, X. A. (2021). Understanding the cultural orientations of fear appeal variables: A cross-cultural comparison of pandemic risk perceptions, efficacy perceptions, and behaviors.

Journal of Risk Research, 24(3–4), 432–448. <https://doi.org/10.1080/13669877.2021.1887326>

Zinn, J. (Ed.). (2008). *Social theories of risk and uncertainty: An introduction*. Blackwell Pub.

Přehled obrázků a tabulek

Obrázek 1 – Kulturní mapa: dvě dimenze, čtyři typy (Douglas, 1978, p. 7)	18
Obrázek 2 – dvě spojitě dimenze, žádné ohraničení kvadrantů, kulturní typy v rozích mapy (Douglas, 1992, p. 172)	19
Obrázek 3 – Mapa kulturní kognice (Kahan, 2012, p. 9)	24
Obrázek 4 – Diagram motivačních typů hodnot (Řeháková, 2006, p. 112)	27
Obrázek 5 – Model konfirmační faktorové analýzy položek kulturní kognice	40
Obrázek 6 – Srovnání rozdělení rizikového jevu přijímání migrantů podle vzdělání	56
Tabulka 1 – Naplněnost kvót a složení vzorku	31
Tabulka 2 – faktorové zátěže dvou rotovaných faktorů (oblimin)	36
Tabulka 3 – Celková vysvětlená variance faktory	37
Tabulka 4 – přehled rizikových jevů (sestupně podle průměru)	38
Tabulka 5 – faktorové zátěže bez zadaného počtu faktorů (oblimin)	42
Tabulka 6 – Indexy kulturní kognice	43
Tabulka 7 – přehled indexů hodnotových orientací (sestupně podle Cronbachovy alfy)	44
Tabulka 8 – Korelační analýza percepce rizika s kulturní kognicí	47
Tabulka 9 – Vztahy mezi hodnotami a percepcí rizika	48
Tabulka 10 – Vztahy mezi hodnotami a ochotou riskovat	49
Tabulka 11 – Korelace mezi kulturní kognicí a základními lidskými hodnotami podle metody PVQ	51
Tabulka 12 – Korelace mezi indexy rizik, jednotlivými rizikovými jevy a věkem	53
Tabulka 13 – Síly efektů mezi pohlavím pro indexy rizika a rizikové jevy	54
Tabulka 14 – Průměrné hodnoty a rozdíly vybraných rizik podle pohlaví a věkových kategorií	55
Tabulka 15 – Korelace mezi indexy rizik, jednotlivými rizikovými jevy a příjmem domácnosti	57
Tabulka 16 – Model 1 s indexem obecného rizika jako závislou proměnnou	59
Tabulka 17 – Model 2 s indexem ohrožení řádu jako závislou proměnnou	60
Tabulka 18 – Model 3 s indexem individuálních rizik jako závislou proměnnou	61
Tabulka 19 – Model 4 s ochotou riskovat jako závislou proměnnou	62

Přílohy

1. Dotazník

1. 1. Ochota riskovat a percepce rizika

V následující části dotazníku Vám položíme několik otázek týkajících se vnímání rizika a názorů na rovnost a diskriminaci v České republice.

1. Řekl/a byste, že jste obecně člověk, který je plně připraven riskovat, nebo se snažíte riziku úplně vyhýbat?

1 = rizikům se úplně vyhýbám, 7 = jsem připraven/a plně riskovat

2. Jak velké či malé riziko podle Vás představují následující jevy pro lidi v české společnosti?

1 = Vůbec žádné riziko, 7 = Extrémní riziko

V každém řádku vyberte jednu odpověď.

[randomizované pořadí položek]

Gambling a rizikové investice

Extrémní sporty (např. horolezectví, skydiving, motocross a další)

Jaderná energie

Kriminalita

Omezení spojená s pandemií covid-19

Změna klimatu

Legální vlastnictví zbraní

Korupce, hospodářská kriminalita

Vlastní onemocnění covidem-19

Řízení automobilu

Světové konflikty (např. války, terorismus, náboženské spory a další)

Kouření, špatný jídelníček a nadměrná konzumace alkoholu

Přijímání zahraničních migrantů

1. 2. Kulturní kognice¹²

Lidé se často neshodnou v otázkách rovnosti a diskriminace. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky? Uvažujte prosím pouze v českém kontextu.

1 = Naprosto nesouhlasím, 6 = Naprosto souhlasím

V každém řádku vyberte jednu odpověď.

[randomizované pořadí položek]

H1: Zatímco zločinci a podvodníci dostávají dávky a úlevy, normální lidé za ně platí.

H2: V prosazování rovných práv jsme v naší zemi zašli příliš daleko.

H3: Společnost jako celek se stala příliš změkčilou a zženštilou.

H4: Dnes už se zdá, že jsou běloši diskriminováni stejně jako etnické menšiny.

H5: Zdá se, že Romové, homosexuálové a další menšiny neusilují o rovnoprávnost, ale spíše o výhody jen pro sebe.

H6: Mnoho problémů v dnešní společnosti pramení z úpadku tradiční rodiny, kde se muž soustředí více na práci a žena častěji pečuje o rodinu a domácnost.

H7: Hnutí za práva žen zašlo příliš daleko.

E1: Diskriminace menšin je v naší společnosti stále velmi vážným problémem.

E2: Je staromódní a nesprávné si myslet, že hodnoty jedné kultury jsou lepší, než jak se na svět dívá jiná kultura.

E3: Potřebujeme dramaticky snížit nerovnosti mezi bohatými a chudými, bělochy a etnickými menšinami a mezi muži a ženami.

E4: Rodiče by měli podporovat chlapce v tom, aby byli citlivější a méně "tvrďáci a chlapáci".

¹² Zeleně jsou označeny výroky zkrácené verze dotazníku, kterou použili například Liu & Yang (2021) a Xue et al. (2014). Položky E1 – E6 a C1 – C6 jsou opačně kódovány (1 = 6, 6 = 1 apod.).

E5: Naše společnost by na tom byla lépe, kdyby byl majetek rozdělen rovnoměrněji.

E6: Žijeme v sexistické společnosti, která je od základu nastavena tak, aby diskriminovala ženy.

I1: Lidé, kteří jsou úspěšní v podnikání, mají právo užívat si svého bohatství podle uvážení.

I2: Kdyby stát trávil méně času snahou řešit problémy všech, měli bychom se mnohem lépe.

I3: Státní regulace jsou téměř vždy plýtvání časem a penězi.

I4: Stát příliš zasahuje do našeho každodenního života.

I5: Volný trh je nejlepší způsob, jak lidem poskytnout věci, které potřebují.

I6: Příliš mnoho lidí dnes očekává, že za ně společnost vyřeší věci, o které by se měli postarat sami.

I7: Je chybou chtít po společnosti, aby pomáhala každému člověku v nouzi.

I8: Stát by měl lidem přestat říkat, jak mají žít.

I9: Soukromý zisk je hlavním motivátorem tvrdé práce.

I10: Není starostí státu, aby se snažil chránit lidi před nimi samými.

I11: Společnost funguje nejlépe, když nechá lidi převzít odpovědnost za vlastní život, aniž by jim nařizovala, co mají dělat.

I12: Náš stát se snaží dělat příliš mnoho věcí pro příliš mnoho lidí. Měl by prostě nechat lidi, aby se o sebe postarali sami.

C1: Vláda někdy musí vydávat zákony, které lidem zabrání, aby si ubližovali.

C2: Stát by měl omezit možnosti jednotlivců tak, aby nebyly v rozporu s tím, co je dobré pro společnost jako celek.

C3: Společnost má za úkol zajistit každému člověku uspokojení základních potřeb.

C4: Stát by měl dělat více pro prosazování cílů společnosti jako celku, i když to občas znamená omezování svobody a volby jednotlivců.

C5: Lidé by měli mít možnost spolehnout se na pomoc státu, když ji potřebují.

1. 3. Hodnotové orientace

V následující části dotazníku vám předložíme 21 stručných popisů smyšlených osob a vaším úkolem je vždy uvést, do jaké míry se vám daná osoba podobá či nepodobá.

4. Níže na každém řádku je vždy uveden stručný popis osoby. Přečtěte si prosím každý popis a uveďte, jak moc se Vám daná osoba podobá či nepodobá.

1 = Velmi se mi podobá, 6 = Vůbec se mi nepodobá

V každém řádku vyberte jednu odpověď.

[randomizované pořadí položek]

KONFORMITA: Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.

KONFORMITA: Je pro něj důležité, aby se vždy choval spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné.

STIMULACE: Má rád překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.

STIMULACE: Vyhledává dobrodružství a rád riskuje. Chce mít vzrušující život.

SAMOSTATNOST: Promyšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem.

SAMOSTATNOST: Je pro něj důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád svobodu a nezávislost na druhých.

MOC: Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci.

MOC: Je pro něj důležité, aby měl respekt. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.

UNIVERZALISMUS: Je pro něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.

UNIVERZALISMUS: Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.

UNIVERZALISMUS: Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj důležitá.

HEDONISMUS: Je pro něj důležité užívat si života. Rád si dopřává.

HEDONISMUS: Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil. Je pro něj důležité dělat věci, které mu přinášejí potěšení.

BEZPEČNOST: Je pro něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho bezpečnost.

BEZPEČNOST: Je pro něj důležité, aby mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.

TRADICE: Je pro něj důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.

TRADICE: Tradice je pro něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se předávají v jeho náboženství nebo v jeho rodině.

ÚSPĚCH: Je pro něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.

ÚSPĚCH: Je pro něj důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl.

BENEVOLENCE: Je pro něj velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.

BENEVOLENCE: Je pro něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí.